

Liebknecht, Johann Georg,

Disp. theol. inaug. de aurium prurigne, sive morbosio discentium in
ecclesia statu ac tempore a Paulo 2 Tim. IV. praedicto, et praesertim a
reformatione Luth. conspicuo

Giessa 1719

4 Diss. 338#Beibd.16

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10649250-7

VD18 15005615-001

AVRIVM PRVRIGINE,

10

sive

MORBOSO DISCENTIVM IN ECCLESIA
STATV AC TEMPORE A PAVLO II TIM. IV. PRAEDICTO,
ET PRAESERTIM A
REFORMATIONE LVTHERI CONSPICVO,

quam,

Adfistente Diuina Gratia,
ex speciali SERENISSIMI Academiae Nutritii indultu

et

Maxime Venerabilis Ordinis Theologici consensu,

PRO LICENTIA,

Summum in Theologia Gradum

consequendi,

PRAESES

IO. GEORG. LIEBKNECHT,

MATHEM. PROF. P. ORD. vt & ACADEM. LEOPOLDINO-

CAROLINO CAESAREAE COLLEGA,

& INCLYTAE LVDOVICIANAET.

RECTOR

SOLENNI ERVDITORVM DISQVISIONI

ad diem xv. Nou. cio 1719.

proposuit

RESPONDENTE

IOANNE STVCKIO, Marburgensi,

nunc Ecclesiae Wittelsbergensis Past.

Recusa & aud. 1719.

GIESSAE, apud VIDVAM I. R. VVLPII, & E. H. LAMMERS, Ac. Typ.

FRANCIS A. RIVAN

MORRIS DISTRICT IN THE
STATE OF NEW YORK
RECORDED
IN THE
OFFICE OF THE
CLERK OF THE
SUPREMACY

IN THE
OFFICE OF THE
CLERK OF THE
SUPREMACY

TO GEORGE LINCOLN

RECEIVED
IN THE
OFFICE OF THE
CLERK OF THE
SUPREMACY

RECORDED
IN THE
OFFICE OF THE
CLERK OF THE
SUPREMACY

RECORDED
IN THE
OFFICE OF THE
CLERK OF THE
SUPREMACY

CONSPECTVS.

VOLVIT DEVS *semper*, ut omnes homines salui fierent, etiam contra omnem diaboli astum, Numero i. vocauitque ideo sibi ecclesiam, variosque in hac ministros Num. ii, & hos inter Timotheum Num. iii. Quibus Spiritus S. opera certam fidei ac vitae normam praescripsit Num. iv. Huic statim se opposuit diaboli & hominum, nimio innouandi & inclarescendi desiderio flagrantium, astus & linguae pruritus, tanquam morbus singularis Num. v. Ex hoc venit AVRIVM PRVRITVS Num. vi, cuius notetur grauitas Num. vii. quae ex remediis a Paulo praescriptis, cognoscitur Num. viii. ix. porro ex temporis futuri certitudine Num. x, qualitate Num. xi, duratione Num. xii. Postea consideratur morbi, tanquam chronici, interior constitutio Num. xiii. quoad doctrinam Christianam Num. xiv. & quidem integram Num. xv. quoad diuersa hominum genera & dona N. xvi. Exterior morbi constitutio sequitur N. xvii. eiusque ulterior progressus ad viuos docentium cumulos Num. xviii. & mortuos Num. xix. His malis affecti dicuntur prurientes Num. xx. Morbi effectus, praesertim auidia & falsa curiositas. Num. xxi. garrulitas & iniqua exploratio aliorum morum, totius ecclesiae confusio vulgo das Schwärmen / separatismus, fanaticismus, atheismus Num. xxii. Quare ob tot pessimorum morbi affectuum grauitatem Paulus denuo vigilare iubet suum Timotheum, tanquam fidelem medicum Num. xxiii. Exinde certae obseruantur conclusiones, prurientibus oppositae Num. xxiv, maxime a reformationis Lutheranae tempore Num. xxv. e. g. illis, qui immediatas reuelationes hodiernum iactitat, solamque verbi sui interni vim praetendunt Num. xxvi, quibus negatiue respondetur Num. xxvii. Porro an plebei & inertes admittendi sint ad concionandi munus? Num. xxix. quibus opponuntur argumenta Num. xx x xxx. An tolerandi sint tales in Ecclesia moderna, quibus aures pruriunt? Num. xxxi. Quid cum istorum libris faciendum? Num. xxxii. An meliorum temporum iuxta nostrum vaticinium Paulinum spes militanti ecclesiae restet? Num. xxxiii.

A

TRACTA-

TRACTATIC.

LACVIT DEO, eiusdemque infinitæ gratiæ in terris convocare Ecclesiam Esa. XLIII. 1. & in hac omnes, vt vnus corporis IESV CHRISTI membra sint Rom. XII, 5. efficaciter voluit. Ex aduerso ille infernalis hostis voluntatem hanc Dei variè turbare, miseros arte sua fallere, secumq; in orcum trahere, quam maxime studuit. Exemplo nobis sunt prima inde à servatoris nostri IESV CHRISTI aduentu in terram secula; quorum frequens & curatior euolutio vti nos in quacunque cognitione theologica eruditissime doctos reddit, ita & continuas vafri istius & mendacissimi Spiritus technas monstrat. Hic enim cruentis vltraque modum horrendis periculis omnem vndique mouit Ecclesiam, & quod periculosissimum, eandem tot inique sentientium doctrinis moribusque, ad infinitæ prauas species compositis, saepissime permouit, nec ad mortis legem infernumque ampliandum, vllum quicquam intentatum & inausum reliquit. Sic vbi valuit (a) hostis, nunquam non voluit; non tamen potuit, vbi Deus noluit. Noluit enim Deus vllum perire II. Petr. III. 9. sed, vt omnes ad resipiscentiam tendant, Ezech. XVIII. 23. I. Tim. II. 4. & aliquando, ceu membra inuicem in his terris Rom. XII. 5. I. Cor. VI. 15. corporis Christi Eph. IV. 12. c. V. 30, cum ipso in aeternitatem omnem viuant, efficacissime voluit.

II. Ex

a) Luth. in Psal. 118. Es ist des Teuffels Handwerck / und hats über 5000. Jahr getrieben / und kans über einen Meister wohl. 2c.

II. Ex eodem gratiae tenore, & quia tantus semper fuit satanicus astus, tantaque vocatorum imbecillitas, DEVS insuper voluit, vt in Ecclesia alii doceant, & alii semper discant, sintque ita omnes coram Deo pares, prout quidem Ecclesia principaliter est societas fidei & Spiritus Sancti in cordibus; quæ tamen habeat externas notas, vt agnosci possit, videlicet puram evangelii doctrinam, & administrationem sacramentorum, consentaneam evangelio Christi *a*). Hinc & nos inter nos, vt Catechismus maior loquitur, hoc dispari & ordinato discrimine non possumus non discrepare. *b*) Et ideo CHRISTVS IESVS seipsum docentium omnium & discientium primum omnibus stitit Doctorem, vt his esset omnia *c*); voluntati etiam ac voti patris omni tempore Ioh. VIII. 29, factus obediens Ioh. XII. 49. nihil omisit, sed omnes ad ecclesiam ipse vocauit Matth. XI. 28. inque hac nonnullos ministros constituit, quos in omnem postea orbem misit. Non autem, quod probe notandum, inter primos misit vllum, nisi quem antea vocauerat & instituerat ipse; ne hi forte propria authoritate a patre accepta τὰ ῥήματα Ioh. XVII. 8. proponerent, aut fingerent alia dogmata: potius, vt illa, a Christo accepta, alios docerent, ita voluit *d*).

A 2

Ex

a) Form. Conc. p. 144. conf. D. BREITHAVPT in Dissert. de forma sanorum verborum aph. XXVIII. p. 47.

b) In Form. Concord. 430.

c) Sic D. AMBROSIVS loquitur, & egregie docet Tom. I oper. libro III. fol. m. 100.

d) Ioh. XX. 21. Christus dicit: Καθὼς ἀπεσταλκὲς με ὁ πατὴρ καὶ γὰρ πέμψω ὑμᾶς, scil. vt eandem voluntatem Patris *uit* I. adnuncietis hominibus. Hinc bene CHEMNITIVS in Conc. Trident. examine Tom. I. pag. m. 41. dicit: quando proprie loqui volumus, inter doctrinam Christi & Apostolorum nulla est differentia conf. Ioh. XVI. 13.

Ex qua etiam causa PAVLVS functionem suam Act. xx. 24. vocat *ministerium*, quod accepit a Domino IESU, ad testificandum Euangelium gratiae DEI. Hos porro gratiae ministros, propter mortem Domini consternatos, postea SPIRITVS SANCTI effusione, singulari modo facta, erectos, confirmatos & dein linguarum dono ornatos Act. II. & cap. ix. 17, quasi ad eandem propagandam gratiam aptiores legimus. Quibus modis factum est, vt gentes maxime diffinitae, maximoque alias odio invicem pugnantes, in voluntate hac diuina & doctrina conuenire & acquiescere possent quam optime, acceptis semper ex Domini, qui priores miserat, summa in caelo & in terra potestate Matth. xxviii. 18. 19. nouis ministris.

III. Fuit autem inter primos Pauli *discipulos*, quos ita Christus per τὸ μαθητεύειν, *facere*, siue pari vocationis & verbi virtute firmare, iussit, TIMOTHEVS patre graeco & matre Iudea, ob sinceram fidem vna cum auia commendatissima II. Tim. I. 5. natus, Act. xvi. 1. Quem γνήσιον τέκνον ἐν πίσει, Paulo dictum I. Tim. I. 2. a puero *sacras literas* didicisse II. Tim. III. 15. & ab hoc propter ingenii vim ac fidem eximiam Act. xvi. 2. electum non solum peregrinationum comitem fuisse, sed ipsum quoque legationes obiisse plures Rom. xvi. 21. liberatum evinculis Hebr. xiii. 23. & si EVSEBIO fides, Ephesi a) constitutum episcopum scimus. Vtrum vero Iohanni successerit, ut Metaphrastes refert, an ex Pontificiorum mente Archiepiscopus primus omnium Asiae minoris factus sit? id non adeo liquet b). Inter apostolus, Deo iam libandus II. Tim.

a) In Histor. Eccles. libro III. 4. add. CHRYSOST. THEOPHYL. & alii. & conf. Cl. DN. D. FABRICII Codex Apocryphus in Apostolica Histor. cap V. p. m. 534.

b) Conf. GROTIUS in Prolegom. Epist. I. ad Timoth.

II. Tim. IV, 6. more fidelis Evangelii *praeconis* cap. I, II. *Pastoris* ad exemplum ἀρχιπῆμεν, & parentis cuiusdam ante obitum ἀγαπητὸν τέκνον epistola hac secunda, quoad vocationem cap. I, 6. & παραδόσεις II. Thess. II, 15. quas edocti fuerunt discipuli εἴτε διὰ λόγους, εἴτε δι' ἐπιστολῆς Apostolorum, non solum confirmat, sed, ut futuros etiam in ministerio πιστὸς ἀνδρῶν firmare posset, suo exemplo & humana sic efflagitante necessitate suadet; & hi porro ut dogmata illa, quae acceperint, suis denuo succedentibus tradere, hos peraeque in suo semper Evangelii officio confirmare valeant, nouissime b), efficacissime iubet.

IV. Huic ita diuinitus concessio verbo *num. I. SPIRITVS S.* accessit in praedicando hoc & in officio ipso administrando opera, & directrix c) vis, non quidem *externa*, quam haud amplius Deus in Apostolis, post primam effusionem *num. II*, nec in Timotheo ejusdemque successoribus desideravit, sicque talem tacendo noluit, sed *interna* δυνάμεις & ἀγάπης,

A 3

a) Nouissimam omnium cygnæamque cantionem quasi hanc esse ex veteribus insuper docent EVSEBIUS, CHRYSOSTOMVS, THEOPHYLACTVS, HIERONYMVS & alii.

b) Ideo non scite minus, quam pie dicit LVTHERVVS, in tribus dicendi artibus sacrosanctae Trinitatis personas tres (ceu alibi loquuntur ven. Giessenses nostri Theologi in Disp. Tom. I I I. pag. 60. & 66. m.) posse connotari ita: Der Vater ist in göttlichen Dingen und Sachen die *Grammatica*; denn er giebt die Wort (τὰ ῥήματα *num. I*) daraus gute/feine/reine Wort/so man reden soll/stiessen. Der Sohn ist *Dialectica*; denn er giebt die Disposition, wie man ein Ding feindordentlich nach einander setzen soll/das es gewiß schliesse/und auff einander folge *num. II*); Der H. Geist aber ist die *Rhetorica* der Redner/so es fein fürträget/bläset und treibet/macht lebendig und kräftig/das es nachdrückt/und die Herzen einnimmt. 2c. In Coll. mens. fol. m. 37. a.

ἀγάπης καὶ σωφρονισμῶς c. 1, 7. Nec ipse Spiritus S. ἀφ' ἑαυτῆς Ioh. xvi, 13. quae etiam cunque loquebatur; verum quae Christus ex patris voluntate locutus erat, protenus loquebatur, ea-que cuncta in memoriam reuocare Ioh. xiv, 26. debebat. Succrescente cum diebus discentium numero, infimul diaboli astus in plusquam technarum myriades excreuit: unde necesse fuit, ut complures constituerentur doctores, hisque Timotheo ipsi ὑποτύπωσις ὑγιαίνοντων λόγων, cap. 1, 13. quae vbiuis cum Mose & Prophetis conueniat, praescriberetur ab Apostolo. Hanc Petrus a) vocat προφητείαν γραφῆς, i. e. omnem voluntatem Dei futuro ministro scitu necessariam Ioh. xvi, 13, Prophetarum olim, vel ipso Christi ore coelitus prolata, firmatam, & deinceps hac Spiritus S. opera in Apostolorum cordibus confirmatam, verbis prolata atque literis consignatam; quae ideo non sit ἰδίας ἐπιλύσεως. Per eandem Spiritus S. operam vinculum caritatis consistere, & Christianorum communio erigi debebat, quae mater sit, quemlibet christianum parturiens, ac alens per verbum, quod Spiritus S. reuelat & praedicat, & per quod pectora illuminat, & accidit, ut verbum accipiant, amplectantur, ille adhaerescant, inque eo persuerent. b) Vnde & sancta Christinitas vocatur ibi, eine heilige Christenheit. c)

v. Hanc insuper ὑποτύπωσιν Paulus Timotheo suo veluti παρακαταθήκην καλήν, a Domino acceptam, cap. 1, 14. eo magis commendat, quod illam iam suo tempore auersati erant in Asia c. 1, 15. omnes, & hos inter Phygellus & Hermogenes, non ex infima sorte Christianitatis, adhuc tunc exiguae, membra

a) 11, Epist. 1 20. 21.

b) Catech. mai. Luth. p. 497.

c) pag. 499.

membra *a*) quae a sanis & simplicibus verbis ad noua ac peregrina videbat remota. Sciebat enim spiritus vafer hominibus inesse quoddam nouitatis lenocinium *b*) & inclarescendi quandam voluptatem, quae non inconcinne a SVIDA ὁρεξις ἄλογος vocatur, & quae iuxta CYRILLVM in hominibus residet, quasi ἐμφυτός, & ἐν αὐτοῖς ἐρριζομένη, & μένυσσας τῆς σαρκὸς ἐπιθυμία, eaque in illis major, qui clariores aliis in officio constituti, videntur. Hinc nova hac, vtut in paradiso olim felicissime adhibita arte, innouationis puta, voluptariorum desideriis maxime adblandiente, minusque primo obtutu periculosa, diabolus exercere coepit novos Ecclesiae ministros; praesertim cum antiqua illa veritatis dogmata *num.* III. sub simplici illis & exigua adparebant specie, nec non istorum primi statores prope omnes ex plebe erant; quos tamen tanto maiores aestimare oportuisset quo certius illos ab ipso doctore summo eruditos fuisse *num.* II. diximus: quo circa haec diabolus dispiciendo, impulit novos, vt illa quasi vulgaria, incerta & minus sufficientia salutis media, per aequae despiciant. Suppeditauit mille artifex ratiocinia vel ab externo cultu & profanis rebus vndecunque petita, vel noua dogmata conquiuit, magis speciosa, vel nolens volens laudauit antiquitus latas sacratissimas doctrinas; ast nimium dilaudando illa non tam infatuata prauis opinionibus consuetudine deprauauit, quam variis coloribus, veluti melioribus, facilioribus, perfectioribus pròque salute & temporali & aeterna obtinenda tutioribus,

a) Si illa praesertim valent cl. HILLERI in פתרונות, HERMOGENEM nempe concisius dici HERMAN ROM. XVI, 14. conf. ibi v. 7. Vide etiam quae ex Metaphrasie TERTULLIANO &c. de hominibus istis recensent IUSTINIANVS in Comm. L. I. CORNELIVS a LAPIDE ibid. num. 56.

b) Plin. lib. II. Epist. 19, p. m. 142.

tioribus, atque ad externam speciem magis ornatis, magis piis *a*), delusit. His igitur nouiter sentiendi, innouandi, emendandi studiis docentes aequae ac discentes a limpido veritatis fonte abstrahi possent in Hymenaeo & Phileto, hominibus rerum ac verborum inanum cupidis, demonstrat Apostolus; quorum exemplum τὰς βεβήλας κενόφωνίας *b*) de mortuorum resurrectione cohibendas esse iubet. Rationem addit c. II, 17: hominum istorum λόγον, siue verbis siue scriptis prolatum, veluti *linguae pruritum*, repere ulterius, & ad maiorem *c*) semper impietatem procedere, propriumque damnum cadauerosae partis cuiusdam in corpore corruptelae cum foetoris, nigredinis, & mortificationis initio coniunctae, nempe gangraenae adsimulat. Quemadmodum enim inquietum hoc morbi genus non in vno haeret corporis articulo *d*): sed reliquos etiam corrumpit & depascit,

a) Bene Erasmus in argumento huius Epistolae dicit: *Instare tempora periculosa ubi quosdam pietatis praetextu veram pietatem subvertentes, itaque sese iactantes, quasi in verbis sit Christiana Religio, ac non potius in animi puritate.* Spectant huc tot primae Ecclesiae querelae Conf. LACTANT vs in Instit. diuin. libr. II. & alii. Imo optime more suo LUTHERVS in aureo Comment. Epist. ad Gal. c. I, 6. hanc rem docet.

b) Hinc & Chrysostomus & alii legunt κεινοφωνίας conf. doctissimus Io. M LL vs in variantibus lectionibus

c) Paulus ideo dicit de hominibus istis c. II, 16. ἐπὶ τλεῖον προκόψουσιν αἰσεβείαις; quam phrasin non sine causa repetit c. sequenti vers 9. & tandem v. 13. huius emphasin ipse explicat dicendo, malos eiusmodi homines & seductores procedere ἐπὶ τὸ χεῖρον, seducendo nimirum alios, dum seducti sint ipsi.

d) Prout quidem *cancerum, carcinoma* siue *cancer* solet, vt bene obseruat FR DLIB vs in Theol, Exegetica tom II, fol. m, 64.

pascit, quasi vermiculis, sicuti in scabierum malo *a*), infinite multis scatens, quos etiam medici *b*) oculatiores hodie microscopiorum ope observant, imo aliorum hominum membra inficit: ita hic *linguae pruritus* Christianitatis ministris, desideriiis ejusmodi flagrantibus, non solum inhaeret, inque istorum animis manens, & linguam & otiosas manus inuadit, sed insuper lento periculoliorique progressu omnes, qui audiunt, aut verminosa scripta legunt, incientia similis pruritus lue inficit & emortuos reddit. Referuntur haec talia non immerito inter *νεωτερικὰς ἐπιθυμίας* *iuueniles cupiditates* *c*); quia talismodi aetas facilius ita afficitur, ut luxuriante quodam dicendi genere in ipsum inclarescendi desiderium clamoribus suis & flosculis luxuriet *d*) Etiam recte referuntur ad *concupiscentias carnales* *e*); quas fugere iubet Paulus Timotheum, non quidem ut res novas, quarum vera cura omnino iuuenes deceat & ornat, ceu id ipsum Ienensis Polyhistor IOH. ANDREAS BOSIVS *f*) pluribus

B

ribus

a) Conf. PETRI BORELLI observationum microscop. centuria observ. XXXII p. m. 21.

b) Sic enim in observat. Medico-Physicis C. FRANC. PAVLLINI Cent. I. p. 38. legitur de pede quodam gangraenoso undique abscisso, supra & infra minutissimis vermiculis scatente; cui historiae additur, ita recte docuisse Kircherum: si causam scirent Medici ac Chirurghi, forsitan congruis remediis tanto malo facile succurrere possent. Talia exempla & rationes istorum ipse ex ore Ill. G. W. WEDELI percepi in Collegiis suis, quae frequentare olim licuit.

c) Quas CLAUDIUS SALMASIVS ad res novas, istarumque cupiditates nimias refert in adparatu ad lib. de prima. Papae.

d) QUINTILIANVS II. instit. orat. cap. I.

e) Ita CORNELIVS a Lap. sentit & B. HÜLSEMANNS in Breviar.

f) In doctissima Dissert. peculiari ad h. l. ubi contra SALMASIVM & alios ostendit, cupiditates iuueniles ideo non ad res novas esse referendas, edita Ienae MDCCCLXXIII.

ribus jam olim commonstravit. Ecquis igitur periculossissima inde ecclesiae symptomata non praesumat? hoc praesertim tam gangraenoso & scribacissimo seculo, si ita vocare liceat, quo suos quisque vermes vrentes emitte-re audet.

VI. Est autem inter συμπτώματα a) praecipue notanda καταστροφή τῶν ἀκρόντων *subversio audientiam*, vt Paulus vocat c. 11, 14. eaque semper maior & periculosior, quotiescun-que in maioribus verbi diuini ministris hic linguae pruritus maiori adparet specie. Sic enim non minori vi valet, au-ditorum aures ferit; quae dein maximo istorum impetu ani-mos vrget atque corpora, vt audientes, accedente mox proprio curiositatis lenocinio num. v, quasi oestro perciti, cuncta priora & saluberrima dogmata respuant, & cum ipsis *docentibus, lingua prurientibus*, in peius semper ruant, imo quae mala cunque libentius patiantur, quam vt haec talia noua dogmata remittant. De istoc malo caput iv. agit, vti quidem BEDA b) non inconcinne sentit. Et licet inter

a) Dicuntur *Symptomata* GALENUS alias *affectus praeter naturam*, qui morbum veluti umbra corpus, sequuntur. Suntque vel morbi ipsi, a morbo orti, vel morborum causae a morbis natae vel Symptomata simplicia conf. BLANCARD in Lexic. p. m. 314.

b) Ad h. l. fol. 735. Siquidem id ipsum non solum ex integro Epistolae nexu patet; sed maxime etiam ex nostro Cap. IV. quod vaticinationem refert, perinde vt caput praecedens. Hinc Apostolus denuo vers. 1. grauem exhortationem mouet, mox v. 2. breuem, sed efficacissimum ad instans vaticinii tempus dat *docentibus* praedicandi modum, & vers. 3. vaticinium ipsum quoad *discientes* addit tanquam *postremae exhortationis causam*; nam isti 1) *sanam doctrinam*, praedicat, non tolerabunt 2) sibi ipsi coaceruabunt *Doctores*, κηρύττοντες i. e. vel alieno pruritu com-moti, vel ipsi, qui audire debebant sanam doctrinam, pruri-entes, yndique inquieti existent.

inter veteres ille haud incelebris SEDVLIVS Scotus Hybernien-
ensis (qui circa an. cccc xxx. vixit, interque alia doctissima
scripta in omnes epistolas Pauli collectaneum reliquit) ad
h. l. fol. m. 97. a. per *prurientes* intelligat doctores *placen-*
tes auribus auditorum : mox tamen ipse mutat suam sen-
tentiam addens, *prurientes auribus ipsos esse auditores, au-*
ribus considerantes. Pruritus enim est incendium carnis,
sine effusione sanguinis vel seminis, sic verbum haeretico-
rum sollicitat aures audientium sine veritate praedica-
tionis. Heic enim ab Apostolo per vaticinii modum in-
dicatur τῆς ἀκοῆς κνησμός *aurium pruritus*, vt THEODORETUS
vocat a). Malum sane priori illo num. v. vnde originem
sumsit, haud minus, praesertim quoad grauissimos effectus.
Exemplum habemus in Absalom Daudis filio, qui se au-
ribus & animo debebat obsequentem exhibere patri, verum
ex tali innouandi pruritu tantum ex merito reportabat da-
mnum b). Et licet vitium hoc ἡδονὴν τινὰ, *voluptatem quan-*
dam operari videatur c); tamen omnes hoc morbo cada-
ueroso, qui diaboli ope num. ii. verminosas facit aures d),
laborant κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν ab Apostolo in genere vocantur,
metaphora a scabiei prurigne desumpta. Ecquis vero pru-
riginem, scabiei speciem, ignorat? & miseram prurientium
voluptatem non vidit? Quis adeo rudis est, vt istam a
vitiosis particulis, in cute retentis, esse inficiatur & post eam
statim ipsos in prurientibus dolores non obseruauerit? Re-
cte

B 2

a) In hunc loc. fol. m. 504.

b) 11. Sam. xv, 2.

c) Hinc a THEOPHYL. p. 828. talivitio laborantes vocantur τρε-
πόμενοι τὴν ἀκοήν & γαργαλιζόμενοι, καὶ αἰεὶ ἐπιθυμῶντες τὰ πρὸς
χάριν ἀκέν. Quibuscum egregie convenit OECUMENIVS pag.
780. HESYCHIVS & CHRYSOSTOMVS Homil. ix. in Epist. nostr.
p. 371.

d) Liceat ita mihi aures tales cum Plinio vocare lib. xx, c. 14.

Est ideo quis dicat cum Philosopho : quemadmodum iucundum & volupe est scabiem scabere , id quod postea tetros ciet odores & dolores ; sic istoc vitium , seu ipsa curiositatis nimiae voluptas auribus grata est , at multum habet fellicis & aloës. Vt modo varias atque foetidas pruriginis species *a*) ob solam foeditatem iam taceamus , & modo tituli Dissertationis rationem habeamus ; libet potius heic morbi gravitatem , tempus , morbum ipsum & effectus varios , qui audientes in ecclesia vrgent , indeque formandas quasdam conclusiones considerare.

VII. Quod *gravitatem* attinet , patet haec statim ex ipso vaticinii exordio , quo diuino spiritu indutus Apostolus discipulum suum maximis verborum obtestationumque ponderibus adhortatur , optime sciens , quam periculosum sit futurum hoc vitium ecclesiae ; vt reliqua ob loci angustiam praetereamus. Incipit a particula *igitur* ; & dicere vult , nisi isthaec iuxta nonnullos codices abesse potest *b*) his diuino spiritu praedictis , ita stantibus διαμαρτύρομαι. Id est *ego* , quem Deus scit optime , & quem tu , o Timothee , scire potes ac debes , etiam atque etiam , *semel pro semper* , vt HIERONYMVS vult , *obtestor te* per vniuersa , quae credit religio Christiana. Quae sane obtestatio maximam iuramenti vim habet , perinde vt illa cap. II, 14. 1. Tim. v. 21. Hinc apud profanos scriptores magna cum emphasi adhibetur vocabulum hoc , & a DEMOSTHENE cum βωὴ coniungitur. Vt vero testatior fiat obtestatio addit : *coram Deo & Domino Iesu Christo* , tanquam Iudice , certissime futuro , *obtestor te*. Ac si dicat , illum , qui poenas aliquando exacturus est , testem facio , me neque hoc futurum celauerim

a) Conf. GABR. HVMELBERGII, Medici ad Q. Sereni Sammonici Commentarium c. VI. p. m. 37. seq.

b) Conf. doctiss. Io. MILLIUS ad h. l.

uerim malum, nec te aliosue immemores istius esse voluerim. Ad quae obtestandi verba, & terribilem conuocandi omnes ecclesiae Doctores vna cum Timotheo ad ipsum Christi tribunal formulam, merito quis cum B. AVGVSTINO ^{a)} exclamet: quis sub tanta testificatione segnis esse audeat!

VIII. Ne vero Timotheus instantis mali grauitate & sola ejusdem recensione terreatur, Paulus, diuinae gratiae, dispensator, insimul id facit, quod boni Medici solent ^{b)}, vt ante irruentem eiusmodi grauissimum morbum ^{γνήσιον τέκνον} circumspecte instituat, quo deinceps modo se atque suos ab illo seruare & praeseruare queat, & vt hi porro haec remedia alios doceant ex suo, & communis omnium praeceptoris *num. 11.* exemplo. Primum igitur dicit: ^{κήρυξον} *praedica*, vel potius *praedicando persta* animo forti ^{ως καλῶς στρατιώτης} *cap. 11. 3.* perpetuo & tali modo, quali ^{κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας} *optimus maximus IESVS CHRISTVS Matth. 14, 23. & Ioannes Marc. 1, 14.* praeiuit, nulli studio externo, operae, valetudini aut vitae ipsi parcens. Quare & praedicare iubet ^{τον λόγον} *c)* *num. 15* seu Euangelium, vt vocatur *Col. 1, 5.* quemadmodum alibi iubentur Apostoli, vt praedicent, ita in vniuersum orbem missi *Marc. 16, 15.* in-

B 3

que

a) Libro 1. contra Cresc. cap. vi.

b) Qui HIPPOCRATEM, praeceptorem suum communem sequuntur, ita prouide ac scite praecipientem, lib. 11. Aph xxix. ^{ἀρχομένων τῶν νόσων, ἣν τι δυνάμει κινεῖν, κίνει· ἀκμαζουσῶν δὲ, ἡσυχίαν ἔχειν βέλτιον ἐστίν.} *Incipientibus morbis vt in principio vniuersali, si quid mouendum videtur, si expedit, moue* *evacua* *vel per sanguinis missionem, vel per purgationem reuelle: vigentibus, in ipso vigore morbi & statu quiescere, & a remedio abstinere, multo praestat &c.*

c) Vt codex ille habet, quem Stephanus produxit, quemque multum laudauit cl. MILLIUS in proleg. 118.

que hoc filium Dei iisdem signis, quae externo praedicandi modo conueniunt, & enuncient *omni creaturae*, ubi peraeque conueniat talis praedicandi modus, qualem omnes percipere & intelligere valeant. In hac itaque praedicatione remedium primum ponit gentium doctor; id quod in suo & ipsius archiatri IESV CHRISTI exemplo expertus erat optimum. Est autem boni Medici, ut medicamina non solum porrigat, sed eadem etiam, ut provide continuet, necesse est quam maxime; quare porro addit, ἐπισυνῆλθα *insta*, o Timothee! loquere cum instantia & immoratione non semel sed semper & *commode*, ceu bene addit laudatus „SEDVLIVS l. c. Multi enim dicit BEDA a) postea cogitantes „quae audierint, & quam iuste audierint ipsi grauius & seuerius arguerunt; & quamuis perturbatiores a medico viderentur abscedere, paulatim verbi vigore in medullas penetrante, sanati sunt. Quod non fieret, si semper exspectaremus periclitantem, putrescentibus membris quando cum liberet vri aut secari, quod non ipsi corporis medici attendunt, qui terrenae mercedis intuitu curant. Hinc & instantiam hanc esse vult ἐνκαιρως *tempestiue*, quantum ad auditores beneuolos attinet, & ἀκαιρως, quantum ad accidiosos, ut bene monet ex DIONYSIO ille NOVARINVS b) qui stimulatione semper & impulsione quadam indigent, quibus molestum est verbum Dei audire, vnde & importune agere videtur qui monet; sed tum bene opportune & discrete agit, qui continuo instat. Videtur etiam Paulus illud τῷ καιρῷ δυνάμειν Rom. xii, ii. vti quidem nonnulli heic legunt, commendasse, vel saltem Timotheum suum admonuisse, ut sit ἐξαγοραζόμενος & καιρὸν Eph. v, 16. i. e. omni

a) ad h. l. fol. m. 753.

b) in Paulo suo expenso Venetiis edito in folio. Sunt etiam qui proverbialiter exponunt haec cum FRIDLIVIO l. c.

omni studio & pretio quasi *opportunitatem* quaesitet *occasionem*, metaphora desumpta a mercatoribus, qui emendi, vendendive occasiones, hominumque tunc semper indoles ac statum probe observant, nullo habito ad commoditates corporis varias respectu. In tali igitur cura & vigilantia semper debent versari veri doctores, eoque respicere, ut diligentia non minus, quam opportunis etiam honestisque verborum obsequiis, praesertim in ipso pruritus aestu, prurientiumque affectuum vigore, sanis ecclesiae membris adsint, ne ex vilo neglectu aut usu istorum minus prudenti, maiora unquam eveniant mala c). Nam in ipsa temporis, loci, hominumque conditionis observatione multum alibi curae oportet adhiberi juxta Poetam PALINGENIVM in Zōd. dicentem: *Temporis & loci proinde est servanda hominemque conditio semper, ne quid te laedere possit* Hinc & Apostolus Eph. v. immediate v. 17. non vult, Ephesinos esse *imprudentes*, sed *intelligentes* nempe in cognoscenda *Dei voluntate*; quales fere in arte sua olim Nebucadnezar praelumebat Astrologos Dan. 11. vers. 9. Ubi itidem a LXX. interpr. ἐξαγοραζατε καιρὸν adhibetur, quasi astrologi ideo tempus traherent, donec tempestas affectuum in rege sedetur, & interuenientibus negotiis aliis mutetur ejus animus. Tertia praeservatoria indicatio esto, ἐλεγξον *argue*, siue, ut nexus cum prioribus suadet; novas, vagabundas, & a salutaris doctrinae regula recedentes sententias prius praesertim, quam ad aliorum aures pervenerint, inque istorum animis radices egerint, *cohibe*, debitisque argumentis *convince*. Nam si absque tali convictione increpabis, temerarius videberis, nullusque te perferet, inquit CHRISOSTOMVS; *imprudens* ille dein fiet & *durior*, quem argues.

ix. Quod

IX. Quod porro suadet Paulus, est, ἐπιτίμησον *obiurga*; postquam nempe argueris & demonstraues, vult dicere, eum deliquisse, tunc increpationem cap. III, 16. adhibe. Vbi bene monet BASILIUS *a)*, permisisse Apostolum *increpationem*, aut nunquam *opprobrium*, id quod fraternae correctioni sit contrarium. Tandem addit: παρακάλεσον *adhortare, consolare*; increpatio enim similis videtur sectioni, consolatio vero, dicit THEOPHYLACTVS, pharmaco suauis. Consolationis ergo pharmacum appone, vt ne sola sectio dolores vehementiores faciens, ad desperationem praecipitet. Insuper requiritur, μακροθυμία *longanimitas*, optimum illud & vniuersale donum, quod ministros Ecclesiae quammaxime decet, iuuat, & ad praedictas indicationes omnes spectat. Vnde denuo vult iam laudatus, vt docens suos increpet longanimitate, nec tanquam hostibus poenam irroget aut infligat, sed veluti filiis institutionem det, & semper eos doceat. Consolatio autem maxime opus habet longanimitate, nec vulgari, sed *omni*, quae omnibus modis demonstratur, operibus, verbis, habitu & gestu. Eaedem porro curationes circumspecte referri debent ad diuersas personas, tempora, loca, vt PROSPER innuit, *b)* dicens: *argue coaequales, obsecra seniores, increpa iuniores cum omni patientia & doctrina*; quia leuiter castigatus exhibet reuerentiam castiganti, asperitate autem nimiae increpationis offensus, nec increpationem accipit, nec salutem. Praetereunda quoque hoc loco non est quorundam lectio, quae μακροθυμίαν *alacritatem promptitudinem* habet *c)*.
Nam

a) In Psal. XIV. ad isthaec Pauli verba.

b) Libro II. de vita contemplatiua C. V.

c) Conf: codex MS. membran. ex oriente adductus & scriptus cl. LXXXVII. quem doctissimus MILL. vsvalde laudat in proleg. fol. 164.

Nam, si vllibi, heic sane in eiusmodi, vel in vlla malorum istorum suspicione quam maxime locum habet illud, *in tempore venire optimum*: praesertim cum prurientibus nihil magis cordi sit, quam vt tempori bene inservire discant. Et sicuti in genere ex hac institutione sat constat, Deum non amplius voluisse *immediatam* ad ministerium vocationem *num. III.* sed *mediatam*, vt homo ab homine vocatus sit: ita & homo vt hominem doceat Spiritus S. accedente opera, necesse est, si modo recte se habeat illa vocatio ad voluntatem Dei directam, *num. II.* idq; non solum respectu *vocati*, sed maxime *vocantis*. Hic n. probe dispiciat cuinam tradat arduum hocce docendi munus, optimum in hac terra depositum, vbiuis Spiritus S. praesentia obsignatum *num. IV.* ne olim ecclesiam cum B. GREGORIO *a)* conqueri ita oporteat: *mundus totus sacerdotibus plenus est, sed tamen in messe Dei rarus valde inuenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus.*

x. Porro Spiritus S. Paulum, & istius ope Timotheum, omnesque futuros ministros ad morbum ipsum *num. VI.* indicatum, *aurium* nempe *pruritus* deducit, eumque per vaticinii modum ob oculos sistit dicens: *ἐσται γὰρ καιρὸς* *erit enim tempus*, moxque *vers. 6.* instantem suam mortem indicat. Est igitur id ipsum quasi *ultimum* Apostoli *vale*, puo *χαρίσμα τῷ Θεῷ* in Timotheo cap. I. 6. resuscitare & pleniori Spiritu, vt illi solent, qui morti viciniore sunt, gravitatem mali & salutem ecclesiae commendare voluit, addens simul tot praeservatoriarum suarum indicationum causam. Equidem particula *γὰρ* *causalis* alibi & *explanativa* est, sed hic potius *adseuerativa*, idem significans, ac *profecto* ceu Act. XVI, 37. vt sensus sit: *erit certe profecto tem-*

C

pres;

a) Hom. XVII, in Euang.

pus; ideo peraeque tibi, o Timothee erit necesse, vt praedicta remedia curatius praeferues & obserues. Eundem etiam nexum HVGŌ Cardinalis innuit ^{a)}, quo Paulus procul dubio in memoriam reuocat illud Christi Matth. xxiv, 24. 25. ἰδὲ προείρηκα ὑμῖν, vbi de Pseudo - Christorum & Pseudo-Prophetarum linguis prurientibus, de signis istorum & miraculis falsis loquitur, & id, quod ipse de lupis, post abitum suum ingressuris nec parcentibus gregi, praedixit Act. xx. 29. indicat. Vt ut autem eiusmodi luponū impetus, furores, immanesque clamores *num.* v. multorum fidem jam tunc subuerterant; nondum tamen id aeq; malum omnium peruaferat discentium aures; &, si vel hoc, nihilominus dicit Paulus *ἔσται futurum est.* Gall. *un temps viendra.* Angl. *fort the time will come*, tempus veniet; puta demum post meum abitum, quo, accensis denuo in me meaq; diuino iussu publice proposita dogmata ^{b)} inimicorum odiis, *erit*, non incipiet solum, sed *esse* & regnare continuabit malum inevitabile. Solet alias in humanis rebus hostium liuor atque odium cum ipsa bonorum morte emori & prorsus deficere iuxta Poetam

Pascitur in viuis liuor, post fatā quiescit;

verum hic absolute positus, post abitum & obitum veritatis diuinae statorum pascendo & depascendo, vti gangraena fiet maior ^{b)}. Hinc & supra laudatus ANSHELMVS quando impensius considerat, cur tanta instantia Paulus Timotheum iusserit praedicare? mox sibi ipsi respondet: quia *erit tempus.* Erit nempe certo aliquando tempus, in quo veritatis praedicatio non suscipietur, sed tanquam onus graue reicietur; quare ille, vt huic festinanti tempori praeueniatur toties suum Timotheum, tantisque verborum quasi ponderibus monet.

^{a)} In comment. ad h. l.

^{b)} Qu. xxxv. p. 66.

xi. Tempus ipsum h. l. dictum *καιρός*, quid sit CAESARIUS
a) dicit: ἕτερον μὲν χρόνος, ἕτερον δὲ καιρός. τὸ μὲν γὰρ μήκος ὑπάρχει
σημαντικόν, τὸ δὲ εὐκαιρίας. ὃ γὰρ φαμέν, χρόνος ἐπέστη αἰμήτη ἢ τρυγητῇ,
ἀλλὰ καιρός, ὃ δὲ χρόνος γῆμαι τὴν νεάνιν, ἀλλὰ καιρός: h. e. *aliud*
quid χρόνος, *aliud* vero καιρός. *Illud* namque *spatium*, *hoc*
vero opportunitatem denotat. Non enim dicimus χρόνον
instat messis vel vindemiae, sed καιρός, neque dicimus χρόνος
est ducendi puellam, sed καιρός. Et OLYMPIODORUS b)
ὁ μὲν χρόνος καὶ καιρός εἶναι δύναται. ὁ δὲ καιρός ὃ χρόνος. Equidem
supra diximus num. ix. prurientes tempori inseruiendi ra-
tionem quam optime didicisse: hinc saltem monuisse hic
iuuabit, non *ipsum tempus* s. αἰριθμὸν κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον
καὶ ὕστερον c) ab Apostolo notari, tanquam rem, in se inno-
centem, ac bonam, ut sunt omnes creaturae i. Tim. iv. 4. di-
uinitus adornatae, sed *temporis statum*, rationem, modum
cuiusvis rei, de qua sermo est, naturae & genio eius conue-
nientem, intra certam durationem necessario occurrentem,
das Ansehen/ Beschaffenheit/ &c. Sic Sara παρὰ καιρὸν ἡλικίας
i. e. *praeter aetatis rationem peperisse dicitur* Hebr. xi, ii. d)
Interea istaec vocabuli acceptio multis adhuc locis, ex A-
C 2 stronomia,

a) Quaest. xxxv. pag. 66.

b) Ad vers. i. c. i. i. Eceles p. 617.

c) Sic describente ARISTOTELE libro iv. Physic c. xvi.

d) Vti versio noua latina omnino rectissime reddidit; quo & me-
rito καιρός σύκων Marc. xi, 13. refertur. Qui locus alias cu-
riosae magis, quam utili disquisitioni ansam dedit, & tu-
tissime sic explicari posse videtur, si dicimus: Christum, qui-
dem ficum folia habentem, inuenisse, nullam vero *ficum ratio-*
nem; gleich als hätte er / da er doch wohl wegen der Zeit
gefolgt / gar kein ansehen / Beschaffenheit und Schein zu fei-
gen gehabt &c. cur vero prius Seruator suam infinitam po-
tentiam demonstrare maluerit in *responsione* hac gravissima

Chronologia; **Chronologia** petitis, &c. collustrari posset, si heic modo permitteretur. Notat insuper *καιρός* integram noui foederis periodum uti quidem **1. Cor. VI, 2. a)** & **Hebr. IX, 10.** *ἵνα διαφύγῃς τὴν κρίσιν τῆς τῆς Χριστοῦ παρουσίας τῆς μέλλοντος* *ἵνα διαφύγῃς ταῦτα* *ἵνα τὴν ἀληθινὴν, καὶ πνευματικὴν λατρείαν ἐπεισαγαγῇς*, **b)** imo de futura aeternae vitae ratione, vbi non amplius illi *ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον* erit, adhibetur. Nec vix alia voce incomprehensibilis haec & aeterna vitae ratio exprimi potest, quae **CHRYSOSTOMO** vocatur **c)** *καιρός* τῆς *σεφάνης* tempus i. e. *status*, ratio *coronae aeternae*, opponiturque *καιρῷ* τῆς *σαδίας* *stadii*, siue *curriculi*, i. e. *temporalis*; eodem plane modo, quo apud **THEOPHYLACTVM** iudicium post demum temporis istius caduci occursum commode vocatur *καιρός* *κρίσεως*. Vt ita tempus nihil aliud sit, quam futurus ille & periculosus in tempore status, indoles der *Zeit und Welt Lauff* / *αἰὼν* τῆς *κόσμου*, **Eph. II, 2.** *hominum* in **Eclesia** *genius*, qui illorum animas urgere atque flectere solet; quandoquidem omnia secula *genium* habent, qui mortalium animos in certa studia solet inflectere.

XII. Pos-

v. 14. aiens : non amplius quisquam ex arbore ista comedat, quam in inquisitione suam omniscientiam, id contextus non modo docet, sed & Deo semper liberum est, in quocunque voluerit momento & quacunque creatura, suam infinitam potentiam hominibus commonstrare.

a) De hoc loco ita **THEOPHYLACTVS** p. 369. *ποῖος καιρός* *εὐπρόσδεκτος*; *ὁ τῆς χάριτος*, *ἐν ᾧ ἄφεσις ἁμαρτιμάτων καὶ δικαιοσύνης χορηγία*. *ἔστι* *ὁ δεκτὸς καιρός*, *ἐν ᾧ δέχεται ἡμᾶς ὁ Θεός*, *καὶ ἐπακχεῖ ἡμῶν καὶ σώζει*, i. e. quodnam tempus acceptum? gratiae, in quo est remissio peccatorum iustitiaeque subministratio; istud & tempus acceptum, in quo nos Deus recipit, exaudit & seruat.

b) Vt denuo **THEOPHYL.** habet p. 959. & **OECYMENIVS** p. 841. tempus aduentus Saluatoris nostri vocat.

c) **Tomo v. Homil. XIX. p. 120.**

XII. Posset tamen heic quis sequentem formare quaestio-
nem : an non, & quando istius temporis expectandum
sit complementum ? Verum verba haec prophetico ore,
per Spiritum S. afflato, prolata sunt ; quare & eodem, vt
recipiantur & intelligantur, necesse est. Quia non frustra
ibi dicitur, *erit tempus* ; non, *veniet*, quod sicuti venit,
transiet, quasi

fertur ab immenso *tempestas* turbida coelo,

omnia mox quatiens, mox venit atque perit ;
sed & cum duratione erit omnino eiusmodi tempus futurum,
donec ipse huic Deus terminum forte dabit. Talis autem
terminus heic non aequè prostat sicuti alibi & in illa Iaco-
bi egregia prophetia Genes. XLIX. 10. vbi adest, nempe *do-
nec veniet Schilo*. Praeterea quoque tempus hoc alibi in
plurali *a*) indicatur cap. III, 1. & heic in singulari ; quod
ideo cum notabili ampliacione non solum, sed & ampliori
cum ipso tempore *ἐνεργείᾳ* intelligatur. Nam eiusmodi va-
ticia, quae annexum habent terminum, prout quidem an-
tea citatum, solent cum appropinquante isto, semper fieri
in effectu suo clariora, quasi efficacius se hominum animis
atque oculis commonstrantia. Quare & illa ex aduerso,
quae simpliciter ponuntur, itidem cum tempore insequen-
te maiorem suam debent monstrare hominibus veritatem,
modo vt vbique vaticinii Dominus depraedicetur eiusque
verbum, quod non pereat prius, quam coelum & terra &
omne tempus & duratio pereat. Patet id insuper ex ipso
locutionis Paulinae nexu & temporis ratione, quae cum

C 3

ho-

a) Tempora molesta s. difficilia, ex quibus se difficulter quis expe-
dire valet, aut quomodo se gerat, propter talium ingeniorum
in tempore viuentium, monstra, istorum mores & studia, vix
tutum consilium capere potest ; hinc bene GROTIUS ex CI-
CERONIS ore vocat *tempora formidolosa* &c.

hominum indole tunc erat pessima ; ideo non dicit, *est malum tempus*, sed potius *erit tempus, pessimo hoc nostro longe adhuc peius*. Probat id ipsum perpetuus totius ecclesiae consensus, *pruritus* puta *vitium* succreuisse magis cum ipso tempore, quam decreuisse vnquam. Unde & expresse vocantur vltimorum dierum καιροὶ χαλεποὶ, cap. III, 1. *tempora molesta graui*a, nec minus saeua ad spectuque horribilia, ac illi Matth. VIII, 28. δαιμονιζόμενοι χαλεποί.

XIII. Est itaque praesens morbus non vnus anni aut seculi, sed plus, quam alias ex arte appellandus chronicus; cuius nunc respicere libet interiorem pariter & exteriorem constitutionem. Quod priorem attinet, vnde omnis prurigo aurium scaturiginem sumit, dicit Apostolus ita: erit tempus, ὅτε τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας ἑκ ἀνέξονται, i. e. iuxta versionem veterem: *cum sanam doctrinam non sustinebunt*; moxque additur exterior mali facies, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύουσι διδασκαλίας, κνηθόμενοι τὴν ἀκονήν, sed *auribus prurientes*, iuxta BEZAM, *ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores*. Vbi paulisper verba a sacri textus nexu immutantur, id quod etiam gallica versio & anglicana facit; verum cum nullus ferme ex veterum codicibus idem faciat, nec causa alia ejusmodi immutationem vrgeat, libet eundem cum ERASMO retinere: *erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi doctores, ii, quibus pruriunt aures*. Incipit ita instar boni medici Paulus ab interiori malo siue illo, quod maxime Christianorum communionem num. IV. soluit, vt praeter grauitatem eius, tutiorem curationem doceat: quae sane ibi non incipiat, vbi in superficie externa etiamnum optima morbi pessimi, intus latentis, facies est. Quibus malis externis iusto citius curatis, mox periculum inferius & grauius fit, & incurabile prorsus.

Qui ppe

Quippe homines in doctrina fidei minus firmi & fani, ceu sunt prurientes, nunquam non tegere optimis moribus valent suam infirmitatem, modo eandem ita ad datam vsq; occasionem reseruare sciunt *num.* ix. vbi demum ad peius „*num.* v. procedunt. vt B. LVTHERVVS inquit: a) malum fi- „dei in optimis moribus facit haereticos, superbos, schis- „maticos, quos scriptura proprie impios hebr. reschaim; „vocat. Mali mores peccatores faciunt, salua fide, saltem „aliorum h. e. non impugnat fidem, etsi eam sciunt se non „habere & debere, ideo sunt facile curabiles. Malum au- „tem fidei mox etiam criminatur & persequitur fidem alio- „rum, vt suam statuatur.

xiv. Et hi quidem prurientes *interius* sunt quos *μη ἀνέ-
ξοντας τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας* vocat textus, & hanc caput ii, 8. ad Tit. λόγον ὑγιῆ *sermonem sanum.* Διδασκαλία quidem quoad originem & varios significatus apud scriptores euoluenda est b), quae hoc loco praeter ea *num.* iv. dicta, iuxta Rom. xv, 4. ii. Tim. iii, 16. est ipsa sincera Christi doctrina siue institutio in genuino & sano sensu ex sacris literis collecta, & in articulos seu capita breuissima contra haereticorum corruptelas digesta, vt F. C. c) bene vult, Debet autem haec passim cum ἐνέργεια τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ μανθάνοντι esse coniuncta, prout scite dicit IUSTINVS MARTYR, sicque ad fidem non solum directa, sed & vitam ipsam, perinde ac καλὸς διδάσκαλος innutritus esse τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας i. Tim, iv. debet. Vnde & apud scriptores ecclesiasticos haec vox integram disciplinam ecclesiasticam indicat, secundum quam in Christiana communione *num.* iv. docetur,

a) Tomo 1. lat. fol. 373.

b) Conf. Scriptores, praesertim Ecclesiastici.

c) Pag. 632. vbi & causa prostat, cur antiquitus collecta sit haec doctrina in certa capita siue articulos, Conf. F. C. Praefat.

tur, creditur & viuitur, heterodidascaliae 1. Tim. 1, 3. oppositam; plura SVICERVS in voce διαταγή habet. Imo ipse Apostolus doctrinam hanc vocat *fundamentum firmum* τὸ θεῖον *quoad fidem*, quam in resurrectionis articulo labefactare conatus fuerat Hymenaeus cap. 11, 19. *cum quoad vitam*, quam idem sermone suo insano corrumpere coeperat. Ex quo ipso *fidei ac vitae* fundamento deinceps Apostolus cap. 111. γνησίον suum contra veritatis hostes, qui perinde ut Iannes & Iambres sint ἄνδρες ποικατεφθαρμένοι τὸν νόον, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίσιν s. quoad hoc fundamentum; inque versu 10. cum singulari emphasi pergit: Σὺ δὲ, ο *Timothee*, παρηκολυθηκὰς μετὰ τῇ διδασκαλίᾳ *affecutus es* cum animi intelligentia, amentiae istorum hominum opposita, id quod contra Erasmi interpretationem notetur, *doctrinam meam*, & qua porro *vitae meae rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam* veluti veros doctrinae sanae fructus adsecutus es. Valet enim semper, quod vulgo ac verissime dicitur: *ubi male docetur aut creditur, ibi pessime viuitur.*

xv, Quemadmodum vero omnium Christianorum corpora sunt membra corporis Christi *num.* 1. vt vnum corpus, siue sint *Apostoli*, siue *Prophetæ*, siue *Doctores & Potestates* 1. Cor. X, 11. 27. constituent: ita διδασκαλία haec in certis articulis tam arcto nexu cohaeret, quam digitorum partes inuicem coaptatae sunt a) & esse debent, vt *vnum fidei & vitae corpus* exhibeant. Indicat hanc vnitatem in textu nostro locutio numeri singularis, ceu bene alibi LVTHERVS monet b), quam Apostolus iubet esse ὑγιαίνουσαν *sanam*, estque metaphora petita ab illis, qui ὑγιαίνοντες, corporis sanitate gaudentes, optimo salutis nostrae medico IESU CHRISTO

a) Ita B. Io. MYSAEVS loquitur in introd. c. 111, 30. p. m. 363.

b) In Postill. parte 11. fol. m. 464. a.

CHRISTO teste, ὁ ἰατρεὺς ἔχων ἰατρῆν, Luc. v, 31. Quare & illi, qui hosce sanos articulos cum forma sanorum verborum F. C. a) habent, ex merito *sani* audiunt. Dicitur exinde *homo Dei* cap. III, 17. ἀγχιος perfectus, integer, sanus ceu quidem SVIDAS isthaec vocabula componit, ac certus, non dubius, puta in rebus fidei ac vitae occurrentibus vellae-
tis, vel tristioribus non impar, sed omnibus par ac idem, sumto ex arithmetica b) vocabulo, ad omne opus bonum & fidei & vitae ἐξηρητισμένος. Quod insuper vocabulum Chi-
rurgico Medicum, petitum est a luxatis membris in loca sua restituendis. Nam vti vnicus in manu articulus, si ma-
lo quodam laborat, ipsam manum & corpus integrum afficit; sic vel vnicus doctrinae Christianae articulus, pruriginis vi-
tio adfectus in malum crescit pro habitudine semper peius c). Et sane quotiescunque in oculos venit egregius hic Apsto-
li locus,

a) Pag. 707. vbi dicitur: *Tutissimum est juxta Pauli admonitio-
nem 1. Cor. 1, 10. formam sanorum verborum non minori dili-
gentia, quam ipsam sinceram doctrinam, firmiter retinere: qua
ratione multis non necessariis contentionibus ansa praeciditur.*

b) EVCLID. in element. VII. defin. 6. Vbi ἀγχιος ἀριθμὸς
numerus par est ὁ διχαδιαίρετός; cui opponitur περιττός
numerus impar, de qua emphasi arithmetica occasione alia
dicendum erit; interea huc respicit OECYMEN vs quan-
do ad nostrum loc. dicit: Ἀγχιός ἐστιν, ὁ αἰεὶ ἴσος, καὶ
μὴ τε τοῖς λυπηροῖς κλινόμενος ἢ λαπεινόμενος, μὴ τε τοῖς
χρηστοῖς ἐπαυρόμενος ἢ φουσιόμενος, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχων
ἐν πράγμασιν ἀνίστοις ἰ. e. perfectus est, qui semper idem, ne-
que rebus tristibus flectitur & deprimitur, neque rebus secun-
dis effertur, & inflatur, sed sibi semper, in rebus etiam dissi-
milibus, similis est.

c) LUTHERVS in Comment. ad c. v. Gal. folio. Wenn du Gott
in einem Artickel verläugnest / so hast du ihn gewißlich in alle
ten verläugnet; Denn er läßt sich nicht theilen / 2c.

li locus, venit autem saepius, toties in mentem & oculos ipsos recurrit piū solidae institutionis exemplar, quod fidelis fidei ac vitae Theologus quondam in Acad. Ienensi ad canitiem meritissimus, praeceptor meus, ac fere parens in cineribus venerandus, FRID. BECHMANNVS priuatim saepius & publice in suis lectionibus futuris ecclesiae ministris sedulo cogitandum exhibuit.

xvi. Quanvis ita suis articulis cohaerentem doctrinam, ad obtinendum finem, in voluntate Dei situm, adaequatam sufficientem & perfectam adeo statuamus, vt non aequē necesse sit cum THEODORETO aliud quoddam accuratius fidei exemplar quaerere alibi, ac si tale a Paulo olim Timotheo datū sit *a)*: nihilo secius iam Apostoli tempore sat peruersus hominū genius ab illa, ceu longius adhuc recessurus, describitur. Quando dicitur: *οὐκ ἀνέξονται, non sustinebunt* sanam hanc doctrinam. Quod vocabulum amplum significatum habet, indicans tales homines ex CLEMENTIS mente *b)* *ὅδ' ἀνέχοντες τὴν ἀρχὴν ἐπακρόσασαι*, qui vel primae veritatis dogmata docentes audire & sustinere nolunt, vel auditam veritatem, & antea probatam, & in se bonam, ex malo affectu suo & exemplo reiiciunt; ceu illi omnino pessimi. c. III, 2, 3, 4. solebunt, imo hanc, tanquam molestam suisque desideriis *num. vi.* grauem iudicant, dicentes *Eccl. xxx. 10. videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere, quae recta sunt; loquimini nobis placentia, videte nobis errores.* Sic *pertaesi* fiunt nonnulli sanae doctrinae euangelicae, & vt onus habent, eique amplius assentiri nolunt *Sirach. xxi, 22.* Alii *voluptarii* sunt, & ex animi luxuria ferre illam nequeunt, vt Sapiens dicit. Alii ex impati-

entia

a) Con. DORSCHVS in Dissert. de recta Studii Theol. conformitate & B. GERHARDI Epist. Dedicat. Tom. II. Loc. Theol.

b) Stromatum VII, quo cum consentit CHRYSOSTOMVS:

entia corripientem in porta odio habent Amos v. 10; id quod fane extremae morum corruptionis initium, insanabilis malitiae indicium, & via expeditissima ad extremum exitium est. Porro alii aliquod *singularis iudicii donum* iactitant *num. v.* αἰλάζονες, ὑπερήφανοι gloriosi, superbi facti, mox alios despiciendo, veritatem ipsam abiiciunt, inclarescendiq; semper, maiori prurigine flagrant; si quando vel *ingenio* pol-
lent, quo mire errores suos colorare, veritatemque nouarum inuentiuncularum circulis turbare sciunt, spernentes omnia, quae prius, planius & verissime dicta sunt, veluti leuia, vndique nota, nec ad finem suum *num. i.* adaequata; vel *memoria* alii valentes, corradunt omnia, vnde-
cunque petita; & taliter vana ratiocinia aliis obtrudere conantur, qualiter ipsi ignorant. Tandem hi omnes *inquieta* fiunt *i. Thessal. iv*, *ii.* τὰ ἴδια, res suas & negotia, a Deo mandata, agere & operari desinunt, ad aliena protenus pergentes, *curiose agunt*, in ordinate se gerunt, *ii. Thess. iii*, 6. obliuiscensque τὰς παραδόσεις, doctrinas veras, quas edocti sunt *num. iii*, malunt ipsi *docentes* esse, quam *discientes num. ii.* ut ut cum inquieta conscientia contraque diuinam institutionem; quia sic in messes alienas properant, & quidem tanto citius & audacius, quo plures linguas verminosas *num. v.* g. suis similes, offendunt, siue tales ad eandem insanabilem malitiam faciles. Hi deinceps *patroni* existunt, inque partes suas trahunt alios, qui veritatem, Christianorumq; communionem *num. xv.* amplius sufferre nolunt, potius innouatam doctrinam, & talem *ad externam speciem* compositam, exoptant, flagitant, donec omnes, propriis desideriis inhaerentes, percunt. Etenim talis prurientium aurium morbus fit tanto grauior, quo a malo magis remotus videtur, exterius nimirum variis & pietatis & eruditionis speciebus resplendens; vbi intus in-

terim in viscera furens, data occasione cum maximo, & prorsus insanabili impetu prorumpit.

xvii. Verum enim vero ut naturalis prurigo a particulis *num. vi.* salino- fixis, pungentibus, in cute ab aliis tenacioribus retentis ortum trahens, inaequalitatem cutis pruriginosam facit, & impuritates exhalat, indeque vicinas partes inficit : ita aures prurientes heic diu latere nequeunt, ἀλλὰ ut Apostolus pergit *sibi ipsis pro voluptatibus coaccervant doctores* ; vbi hi auribus prurientes non solum ab istis denuo *num. v.* distinguuntur, sed id ipsum etiam *exterius* malum nobis nunc pluribus considerandum exhibetur. Est autem vocabulum ἐπιθυμία alias generale, inque nouo foedere vel *absolute* positum, sensum & bonum habet Luc. xxii, 15. & malum 1. Petr. iv, 3, vel in *constructione*, vbi porro *objectū* denotat, quoties adnexas habet praepositiones περί vt Marc. iv, 19. & ἐς Phil. 15, 23; si vero adhaeret substantiuo cuidam vel adiectiuo, vti h. l. tunc denotat *subiectum*, huiusque *naturam*, *qualitatem*, *causam*, ceu quidem 11. Petr. iii, 3. Epist. Iudae v. 18. Tit. ii, 12. Col. iii, 5. & alibi. Quae ἐπιθυμία, praecipue hoc ultimo sensu sumtae, si in effectum abeunt, iuxta CHRYSOSTOMVM triplicem admittunt speciem *a*), & sunt vel φυσικαὶ ἢ ἀναγκαῖαι cupiditates adeo *naturales & necessariae*, vt animal perimant si istis non expleatur; aliae ἐκ ἀναγκαῖαι *non necessariae sunt*, quas *b*) τὰς σαρκικὰς ἡδονὰς carnales cupiditates alibi dictas, truncare quidem homines, ast prorsus exscindere non possunt, diuoque Paul. Gal. v, 16. dicuntur tales, quae concupiscunt aduersus Spiritum, inque hoc illoque homine in hanc illamue malitiae speciem magis aestuant, & ideo tertiam speciem cupiditatum constituunt, quas S. Paulus ad Tit. ii, 11. κοσμικὰς ἐπιθυμίας, & περί τὰς laudatus autor vocat.

a) Vti CYRILLVS vult Homil. 74. in Ioannem.

b) De adoratione libro 1. pag. 19.

vocat. Et istae sunt, quae a) discentes quomodocunque a sana doctrina abducunt e. g. auaritia, deliciae; tum ea homunciones, quae veritatis doctoribus subministrare debent, necessaria detrahunt, suis tantummodo mundanis rebus inhaerendo, querelas contra hos instituunt, sicque auaritia ducti, debitam mercedem & victum denegant, vel rixis & contentionibus perpetuis molesti illis existunt, vitaeque ipsa priuant. Hinc Paulus vocat cupiditates *ιδίας* fat notanter cum articulo, quasi *illas* proprias, domesticas b) vel innatas *n. v.* vel aliunde appropriatas. Insuper in textu nostro *modus* externi istius impetus indicatur per καὶ, quasi ita dominans existat, vt integram hominum naturam, impune alias agentem, immutet, novosque istos, sed non meliores, faciat; vnde non possunt non ita inquieti peruerse agere, & complures eodem malo afficere, nisi in tempore curatiua illa remedia *num. viii, ix.* adhibeantur. Imo ipsi inter somnia sua quasi marcescentes paulisper existati, juxtaque praescriptas *indicationes curatiuas* in caritate & lenitate admoniti ipsi sibi in curabiles videntur, &, quod saepius audimus, vix se posse a suis desistere cursitationibus, aliisque *num. xv.* conatibus, fatentur c).

D 3

xviii.

a) Ita solet HESYCHIVS τὸ ἴδιον per δικεῖον explicare.

b) Quo merito referimus illas, quae 1. Tim. 1v. describuntur, cupiditates.

c) Hinc magnus quidam nostro aevo Theologus, saepius ita exclamat: O der armen Leute! welche so oft lauffen/ da sie nicht gesandt! und weil sie sich so angewöhnet/ auch endlich von Gott und hoher Obrigkeit gesendet werden/ vergessen sie ihrer Schöfflein/ wollen nur andere lehren/ immer lauffen/ welches denneben das Geräthe der thörichten Hirten wird/ Zach. x, 15. die in dem Lande erwecket/ das Versmachte nicht besuchen/ das
Der

xviii. Posteaquam igitur semel prorupit malum, mox pergit ulterius; nempe à sanis doctoribus itur ad insanos, & verminosos *num. v.* id quod tria indicant vocabula: *sibi coaceruabunt doctores.* Vbi ἐπισωρεύουσι, derivatur a σωρός, quod acruum e. g. spinarum apud SVIDAM notat, unde σωρεύειν acruare vel acruatim onerare a), sic ἐπισωρεύειν, coaceruare doctores suos dicuntur homunciones inquieti. Non enim vno & altero magistro contenti sunt, sed alios super alios, sine temporis secundum prius & posterius, locorum, aliarumque circumstantiarum, alibi observandarum, ratione inducunt, nec non malorum affectuum *num. xvi.* & sententiarum, instar spinarum, cumulum semper adaugent, & quod dolendum est, simul quasi thesaurizant sibi iram in diem irae Rom. II 5, Cumulant sibi aptos suis cupiditatibus doctores & magistros iuxta HILARIUM b), iisdem novis desideriorum doctrinis *num. v.* aestuantes. Videtur insuper hoc vocabulo Apostolus respicere ipsorum, ita coaceruatorum ministrorum vilitatem, temeritatem, & minus solidam doctrinam; quia illi, qui colligunt, tales sunt c) Hinc necessario tales colliguntur, quales ipsi idiotae pro veris habent ministris, ut securius iterum & relinquere

Zerschlagene nicht suchen / das Zerbrochene nicht heilen / und das Gesunde nicht versorgen ꝛc.

- a) Vt HERODANVS libro IV. λιβάνω τὰς βωμὰς ἐσωρεύειν.
 b) Libro x. de Trinitate, vbi & hunc nostrum locum adducit.
 c) Perbelle THEOPHYL. p. 828. Τὸ ἀδιάκριτον πλῆθος τῶν διδασκάλων διὰ τῆ ἐπισωρεύουσιν ἐδήλωσε, καὶ διὰ τῆ ὑπὸ τῶν λαῶν χειροτονεῖσθαι, ὅθεν κατὰ λόγον ποιῶντων, ἀλλὰ τὰς συντρέχοντας ταῖς ἐαυτῶν ἐπιθυμίαις, καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτοῖς καὶ λέγοντας καὶ ποιῶντας, τὰς χερυνέντων. Quod idem fere OECUMENIVS sentit l. c. quando eosdem Doctores, ita collectos, τὸ ἀδιάκριτον πλῆθος, temerariam & promiscuam turbam vocat.

quere queant pusillanimes magistellos, vbicunque tandem hi duriora praedicare audent; imo, vt citius repellant misellos autoritate, *propria*, sibi ex *collezione* & conuocatione arrogata, terreant facilius & remouant ab officio tutius; u. so wird um ein Handvoll Gersten so viel Böses begangen! Hinc & διδασκάλους istos in plurali numero exprimit Apostolus, indicans, quasi tales falsos ministros, etiā complures, propria autoritate conquisitos, tantum praestare in tanto malo non posse, quantum vel vnicus alias, rite vocatus *II. II.* praestare omnino valeat.

XIX. Neque tamen excludendi hic sunt doctores muti, siue libri, quos eodem modo sibi cumulare solent *prurientes*. Sicuti enim διδασκάλους, Graeci, notante REINESIO *a)* adpellant vbi, quando, & quo eventu res acta fuisset, Latini *doceri, agi, edi*: ita & per διδασκάλους indicari libros, a doctoribus emotos, metonymice, quis negat? Solent itaque auribus prurientes eosdem sibi cumulare libros, indeque sine omni distinctione sibi ea colligere in tanta linguarum manuumque prurientium *num. V.* multitudine; quae nociua tantum sunt & periculosissima. Talis enim currentis seculi gangraenosus genius est, ut plures inde sibi sapere videantur quam maxime, si res per se claras vel *naturales*, vel, quod abominandum, *reuelatas* argumentulis vndeunque petitis, & sermocinationum flosculis nouis aliter persuadere discentibus valeat: vnde mirum non est, si *prurientes aures prurientium* scriptis tantum adhaereant. Hinc, quasi *equus ille admissarius* apud Ecclesiasti xxiii. 6. *faciles* in vitae ac fidei doctrinis, mox dubii fiunt, & insani *num. xv.* tandem, vt praeceptores sui *subsannatores*, in omnibus veritatis partibus existunt, quas

a) In Lib. III. variar. Lctionum p. m. 47 s.

quas rident iuxta hunc locum , ita à Luthero expressum : Wie der Schellhengst / *ἵππος εἰς χεῖραν*, schreyet gegen alle Mähren/ also hānget sich der Heuchler an alle Spötter / und spricht : Warum muß ein Tag heiliger seyn / denn der ander / so doch die Sonne zugleich alle Tage im Jahr macht ? i. e. omnes quasi dubias reddere volunt veritates, nec antiquissimarum amplius *veritatum* num. XIII. amant doctores , sed odio habent convitiis proscindunt als Postillanten / Schul- Lehrer &c. malunt novos, *equos* tales *admissarios* Schellhengsten a) istorumque opiniones sequi ; quorum primus calumniator diabolus iam vndiq; terrarum integra alit stabula. Quare optandum omnino esset , vt eiusmodi libri vel penitus remoueantur , vel distinctius committantur typo, vel curatissime permittantur legentibus , qui *ἐαυτοῖς* sibi ipsis tales colligunt doctores vel viuos vel mortuos. Recte enim BEZA b) vocabulo hoc dicit singulare quid significari, *istos colligentes*, nimirum *idiotas*, *sibi suae perniciiei & exitii fieri instrumenta* adeo, vt, porro inquit, *ne ipsa quidem salus ipsos possit seruare*. Et quemadmodum etiam propter peccata terrae multi principes eius Prouerb. XXVIII, 2. graues sunt terrae. conf. Hol. VIII, 10. quem locum non incongrue huc referre videtur HVGGO Cardinalis : ita non minus

a) Quibus verbis bene addit LVTHERVS : Ist Meister Klügel / der will in der Schrifft scharff seyn / und fraget / warum solches und solches gelehret seye ? Warum der Tag heilig / und jener nicht heilig ? Warum das Wasser eine Tauffe sey der Seelen ? Warum Brodt und Wein müsse Christus Leib u. Blut seyn ? Vnde Prurientium & Nouaturientium animus cognoscendus est, semper incertus, vagabundus, & inquietus in omnibus veritatibus *suis tantum ratiunculis* adhaerens, nec DEI vnquam verbis ac *voluntati* fidens.

b) In Notis ad N. T. fol. m. 485.

nus hi *male coaceruati* verbi ministri, imo & *libri*, malis erunt grauissimi. Perbelle etiam BEDA pios omnes alloquitur l. c. p. 755. *Cauete*, inquit, timendo & orando, ne irruatis in illud aenigma SALOMONIS *a)*, vbi mulier insipiens & audax inops panis effecta, conuocat praetereuntes dicens: *panes occultos libenter attingite & aquae furtivae dulcedinem*. Haec enim mulier vanitas est impiorum, cum sint insipientissimi, aliquid se scire opinantium, sicut de ista muliere dictum est, inops panis efficitur. Quae cum sit inops i. e. cum sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis. Occultos tamen panes promittit, quos dicit libenter attingi, & *aquae furtivae dulcedinem*, ut ea scilicet libentius & dulcius audiantur & agantur, quae palam in ecclesiae disci credique prohibentur; ipsa quippe occultatione condunt quodammodo nefarii doctores sua venena CURIOSIS, ut ideo se existiment dicere aliquid magnum, quia meruit habere secretum, & suavius hauriant insipientiam, quam putant scientiam, cuius prohibitam quodammodo furantur audientiam propter illicita atque punienda secreta. Mulier illa non solum insipiens, verum audax etiam nuncupatur. Haec mulier insipiens & audax sub Christiano vocabulo tot scelestas haereses condidit, quot nefandas fabulas finxit: utinam tales, quales aduersum Deum fingere potuisse sic illam doleamus insipientiam, ut miremur audaciam &c. Cum igitur proprio ausu, aestu & astu agunt tales *cumulantes*, mirum non est, si quando hi ipsi *μυρία κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς ἐπισωρεύοντες κόλασιν*, ut loquitur CHRYSOSTOMVS epist. xcvi. aduersus caput suum paenas coaceruant, quin imo *sibi ipsis τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον*, ignem inextinguibilem cum doctoribus suis, ita prurientibus, veluti spinarum *σποροῖς*, congerant.

E

xx. Vo-

a) Prou. x, 17, conf, GERIUS in Comment. p. 451.

xx. Vocantur ideo omnes eius generis homines ex merito κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, α κνηθεῖν *scalpere, fricare, titillare pruritum mouere*, item irritare, *ad iram prouocare &c.* idem quoque est, ac κνεῖν iuxta veteres glossas & lexicographos, ad quos lectorem remittimus. Vnde *prurientes vocantur*, vel quia ab *aliis* tales, vel a *proprio* vitio *num. v.* facti sunt, & *effectus* adeo tristes & abominabiles in ecclesia produnt. Nec tamen hoc loco praetereunda est alia metaphorae istius enodatio, quam BALSAMONIS α) verbis annotare, & quales isti homines sunt, indicare non piget, quando dicit: κνήθοντες τὰς ἀκοὰς καὶ κολακεύοντες, ἀντὶ λόγοις ἀπατηλοῖς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν ἠδύνοντες, καὶ γαργαλίζοντες. Τὸτο ἐκ μεταφορᾶς τῶν ζώων εἰληπται. Τὰ γὰρ ζῶα καταφώμενα καὶ κνηθόμενα χερσὶν ἀνθρώπων γαργαλίζονται καὶ χειροῦθι γίνονται: i. e. *auribus pruritum facientes & adulantes pro verbis fallacibus aures eorum oblectantes & titillant.* Hoc sumtum est ex metaphora animalium, *Animalia enim demulsa, & manibus titillata, hominum voluptate quadam afficiuntur & cicurantur.* Sicuti vero animal tale, etiam cicur alias, inter omnia, quae ad farturam & creandas adipēs conferunt, ferocius factum & inmansuetum, ceu quidem in porcis saginatis videmus, qui eum tantummodo in finem demulgentes iam macellario- rum manus & verba sentiunt, vt gulae istorum culter & commodius & citius adplicetur: ita sane homunciones isti instar porcorum, inter exquisita vecordiae & quaecunque dictorum malorum genera a linguis prurientibus aequae, ac seipsis saginati & probe muleiti, tandem, citius & periculosius deiectioni, pereunt. Ideo etiam notandum vocabulum est ἀκοή, quo sibi ipsis viam & portam quasi ad tantum malum pandunt homines, & talem notat sensum, qui cum

visione

α) Ad Canonem LVII. cod. Eccles. Afric. p. 669.

visione inter praecipuos est a) & ad doctrinam Christianam percipiendam requiritur, tanto quidem magis, quo & saepius & curatius adhiberi debet b); quare etiam pro instrumentis sensoriis nempe auribus ipsis Marc. vii, 35. non sine emphasi ponitur. Quemadmodum enim sensuum istorum organa, omnem prorsus hominum artem c) ac rationem excedentia, mire adeo composita sunt, ut vel levissimo pulvisculo, aut fluoris, etiam naturalis acrimonia laedatur, saltem impediatur, quo minus officiis suis fungi debito valeant: ita in audiendis videndisue coelestibus doctrinis acrioribus illae pruriginis particulae fiunt, perfricandoq; magis laedunt, nocent. Notat porro *ἀκον* sermonem, concionem, praedicationem ideo, quod haec talia auribus percipi debent Ioh. xii, 38. Rom. x, 16. i. Thess. ii, 13. Vnde denuo quis dicat, homines tales non modo sibi esse perditioni & exitio, sed idem quoque, ut in aliis promoveant, cordi omni modo habere; ut igitur tali morbo adfecti non sibi ipsis solum molesti sint, sed & aliis, imo toti ecclesiae Christi molestissimi. Nam loquaces fiunt, etiam cum indignatione ut plurimum, docere volunt sermocinationibus, concionibus institutis, ad veram quasi reducere ecclesiam Christi alios ipsi seducti audent; quibus cunctis tantum inest virus, ut facile ecclesiae Christi membra reliqua arripiat & morbida reddat. n. v. Fi-

E 2

unt

- a) OLYMP. cap. i. Ecclesiastae p. 607. dicit: *κυριώταται καὶ βασιλίδες εἰσὶ τῶν αἰθησέων καὶ λογικώτεραι ἀκοὴ ἢ ὄρασις.*
- b) Id quod GREGORIUS NYSSENUS orat. xl. pag. 205. bene exprimit.
- c) Conf. Oculus Θεόσκοπος h. e. de Visionis organo & ratione genuina B. STURMII egregia exercitatio, habita Altorfi anno MDCC LXXX; nec non doctissima dissertatio, dicta *Ἀυρὶς Θεόδεικτος* quam D. IO. SCHMIDIVS, Theologus Helmstädiensis & Philosophus consummatissimus, Patronus meus honoratissimus, olim Ienae, Respondente Dn. Ernesto Henr. WERDELIO, habuit an. MDCCXCIV.

unt *irrat*i omnibus, qui audire volunt, aut meliora edocti, resistunt, & tales quidem fiunt ob internam pruriginis constitutionem *num.* XIV. Habet denique vocabulum hoc *significationem famae* Matth. IV, 24. Marc. I, 28. cap. XIII, 7. Vnde & homines isti *gloriosi* sunt & *elati*, sua tantummodo iactitantes dona, quasi extraordinaria, aliorum despicientes, vt vulgaria & plebeia, eaque apud alios variis modis rident, quibusuis contumeliis, & commatibus afficiunt *a)* indeque magis *fama* & *auribus* prurientes fiunt; & sunt ita non vnus, sed diuersi furfuris, pro diuersis cuilibet in haerentibus malis, hucusque recensiti homines fursurei. Quare istos generatim *describere* libet, quod sint, qui ex diuina institutione *num.* II. audientes esse deberent; sed vel ex innato *num.* V. vel aliunde accepto stimulo inquieti *num.* XVI. fiunt, sanamque fidei ac vitae doctrinam in bene ordinata ecclesia audire & sequi nolunt; potius sequentes propriam doctrinam, sic ex variis causis *num.* XVIII. XIX. quas intendunt, ipsi insani existunt, ad ecclesiae maximum detrimentum & ad ipsum prurientium damnum.

XXI. Prout vero infinita malorum diuersitas, nec minor istorum grauitas est, vnde *pruritus* vitium originem sumit; ita *effectus* eius recensere, infinitum fere opus dicendum: libet ideo praecipuos tantum indicare, ne limites tractationis nostrae transgredi videamur. Possunt autem ex dictis hucusque abunde cognosci diuersi admodum ejusmodi homines; praesertim ex proxime antecedenti *numero* colligimus illos varie *delicatos* & *fastidiosos spiritus* *b)* quos bene exprimit LVTHERVS in Catechis. mai. p. 428. dicens: „qui

a) Hieron. ad Ezech. XXXII, 32.

b) De hoc malo, quod *ἀκνδία* vocatur Conf. Viri summe Reuerendi Dn. D. MAII, Collegae ac Patroni optimi Oeconomiam Iudiciorum N. T. Tom. I, Cap. XX I, p. 339.

„qui simul atque vnam & alteram concionem audierunt,
 „protenus saturi sunt correptique nausea, verbum fastidiunt,
 „vtpote, qui ipsi illud probe calleant, necegeant magistro
 „aut doctore amplius. Hæc enim verbi Dei nausea & fa-
 „stidium ipsum illud peccatum est, quod inter mortalia
 „peccata hætenus numeratum, diciturque *ἀνδία*, hoc est
 „*socordia & taedium*, odiosa profecto & damnosa pestis,
 „qua diabolus hoc tempore multorum perstringit pectora,
 „vt nos oscitantes opprimat, ac verbum Dei iterum nobis
 „clanculum subtrahat.„ Quia ita *sanam doctrinam* sequi
 amplius nolunt, eandem admoniti, gravioribus saltem auri-
 bus & cum indignatione audiunt; quæ non nisi varios mo-
 uet affectus, *iracundiam, dolores, tristitias*, istæ mox
 erumpunt in contumelias nouas, approbria & furores:
 vnde homines *χαλεποί*, *saevi ac molesti* tibi ipsis fiunt & aliis,
temporaque, ob crudeles hosce mores, faciunt *num. xii*, per-
 quam *molesta*, formidolosa, vt fideles doctores æque ac di-
 scipuli quo modo se gerant amplius, aut expediant, vix tutū
 consilium capere queant. Sunt porro alii, qui Athenien-
 nensium more nimis curiosi sunt, & nulli rei magis vacant,
 ἢ λέγειν τι καὶ ἀκχεῖν καινότερον *Act. xvii, 21*. Equidem non
 omnis curiositas, quæ suos habet in rebus humanis egre-
 gios vsus *a*), in Theologicis *num. v.* reiicienda est *b*): potius

E 2

Seruator

a) Sic e. gr. *VLPIANVS TYRIVS* ille e^ccriniorum principibus &
 doctissimis *Juris-peritis* primus, ita dictus a *Lampridio* in *euero c.*
xv. ob curiosas & crebras quaestiones quas assidue in viis deambulan-
 tium, bibliopolarum officinis & in balneis promouebat, *κεῖται*
 vocatus fuit; quod moris habebat appositarum nihil comedere *πρὶν*
εἶναι κεῖται, ἢ ἔκεῖται, καὶ πρὶν κεῖται, antequam omnium epularum,
 vbi extarent, aut legerentur, inquisiuisset. Conf. *ATHENAEVS* in
 argumento operis exrestit. *CASAVBONI*.

b) Conf. doctiss. dissertation *Biga Dn. D. RECHENBERGII*, Li-

Seruator quoque noster in discipulis requirit *scrutinium* aliquod Io. v, 39. in Prophetis scriptis adhibendum; quae ideo unicam regulam & normam constituent, secundum quam omnia dogmata, omnesque doctores aestimari & judicari debent *a*). Vbi insuper cauendum, ne id omne detestanda contagione *securitatis*, *praesumptionis*ue, ex eodem promanentis fonte, corripiatur *b*); quippe alias aeternitatem fert Beroensium laus, interque istos *εὐγενεστέρων, generosorum*, quando hi praesertim Actor. xvii, 10. *omni auditate animi diiudicasse* leguntur scripturas, siue ex mutua collatione veram interpretationem scrutantes, ut BEZA non ineleganter exprimit, an haec, quae ab Apostolo proponebantur, vel nondum prorsus audita, vel non satis distincte percepta, ita se habeant? Idem quoque laudabilis curiositatis studium post Apostolorum tempora, ecclesiae patres in suis auditoribus desiderasse, vel ex unica illa epistola IUST. MARTYRIS ad Diognetum *c*) patet. Reiciendum contra h. l. est istud lentum & mortiferum virus, nempe *curiositatis studiū scrupulosum*, quo homines res, quae nec in S. Scriptura reuelatae, nec creditu, factu aut speratu ad salutem sunt necessariae percontari satagunt, ostentandi ingenii & famam venandi gratia susceptum, quod diuinitus interdictum, periculosum, temerarium & plane inutile est *d*).

xxii. Cuncti hi bene sentiunt, quod τὸ τῆς κατασκευῆς τῆς λόγος τέχνης τὰς ἀκοὰς i. e. iuxta II. Macc. xv, 39. apparatus sermonis delectet

phiae habit. *de malefana & sana in Theologia Curiositate*
Dissert. II. aphor. I.

a) F. C. Epit. pag. 521. & solida declaratio. p. 632.

b) Form. Conc. p. 396.

c) Continetur haec Epistola egregia, & h. l. maxime notanda, inter opera IUSTINI MARTYRIS fol. m. 381.

d) D. RECHENBERGIUS in Dissert. I. citata.

delectet aures; quare & *garruli* fiunt, nimiumque sibi fidentes, miro verborum nouorum splendore, suorum tantummodo scripta extollunt, suaque propria, dum se ad sermonis apparatus totos componunt, fata & somnia iactitant. Adulatores fiunt, qui suis suauiloquiis & quorum verborum cunque obsequiis, etiam superiorum aures opulent; ne illos, qui meliora, saniora, certissimaque veritatis dogmata proferunt, audire amplius valeant. Fiunt *explo- ratores* iniqui actionum omnium, in illis praesertim, qui, rite ad ministerium vocati, docent. Hos contemnunt, conuitiis & opprobriis, non ex fraterna illa adhortatione *num. ix.* excipiunt, si modo boni velint esse Pauli discipuli, sed omne malorum principium & exitum publicis doctoribus hisce adscribunt, cumque his deliramentis & vitiis ipsi delirare non raro incipiunt, muscas multas immittentes auribus, vt bene loquitur HVGEO; imo ipsi doctrinarum suarum incerti, in diuersas inuicem partes abeunt. Hinc originem habet omnis in ecclesia confusio, das *Schwärmen*; vbi cuncti suas aures a veritate auertunt, easque ad fabulas conuertunt, & tales inueniunt, *qui*, vt ingenue Excellentiss. & summe Reuerendus ex B. Luthero D. MAIVS noster, Collega ac Patronus meus Honoratissimus loquitur, *aures fricant a)*. Vnde ex pruritu hoc, veluti ex pestifero morbo, multi in ecclesia, imo integrae christianae communionis, *Fanaticismo* inficiuntur, & *Atheismo*; qui doctrinis suis, doctorumque suorum coacervatione *num. xviii.* Dei voluntatem omnem turbant, postea relictis cupiditatibus suis, *num. xvi.* iterum a Deo relinquuntur, vt *haeretici & schismatici* &c. fiant, sicque in infinitas partes abeundo & sine Deo vivendo tandem pereant: quisquis enim, qui

a) In Dissert. de Iudicio Dei antea laudata p. 24.

qui sic transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet. II. Ioh. vers. 9.

xxviii. Ex cuius etiam, tam grauiissimi mali, intuitu iterum Apostolus suum Timotheum *vigilare in omnibus jubet, perferre, opus peragere Euangelistæ*, qui ministerii sui plenam fidem faciat vers. 5. Quae verba cum num. viii. conueniunt, & non possunt non singularem affectum, morbi grauitatem, eiusque certitudinem & periculum indicare certissimum. Est enim notabile admodum vocabulum *νήφεια* *vigila*, instar militis sobrii, qui inter excubias in omnes plagas mundi prospicit, siue *vigila*, vt medicus prudens, attentus, perspicax solet: nam ad istius modum *νήφαιλον εἶναι ἢ διαγοτικόν*, sacerdotem & quemcunque ecclesiae doctorem viuere oportet a). Venit heic in mentem inclytæ Facultatis nostræ Medicae sigillum b), quod draconem, animal

v gi

a) Ita CHRYSOST. de Sacerd.

b) Est huius emblematis ingeniosi omnino inuentor B. D. MENZERVUS senior, Theologus vndique celebratissimus, qui sub fundatione LVDOVICIANAE nostræ ad Cancellarium tunc temporis Io. STRUPPIVM a Gelnhausen propria manu explicationem in schedula, quam mecum habeo, exhibet, & petit, vt addantur huic emblemati, quae forsan ornatum augere possent. Explicationem ipsam Menzerianam adponere non piget: In hoc, inquit, draco depictus arboream frondem ore teneat, & pedem vnum defixum habeat in horologio siue clepsydra, cum adscripto memorabili verbo: *νήφει*. Eleganter haec imago ostendit, fontem omnium morborum, & remedium geminum. Astu enim infernalis illius draconis, siue serpentis, seducti primi parentes peccarunt: & per peccatum mors intrauit in mundum fuitque omnis morbi causa, qui sunt praeparatio quaedam & via ad mortem. Cui malo vnica illa verae vitae arbor, surculus ex radice lesse Saluator

vigilantissimum, perspicacissimum & sagacissimum refert; ex cuius rictu exseritur surculus pomi arboris cum adhaerente fructu, dracone ipso pedum alterutro clepsydram premente, ac coronam in capite gestante: vt hoc signo medici alliciantur ad studium suum, laboribus inexhaustis vrgendum, ad vigilantiam, sobrietatem & prudentiam, quae hoc ipso vocabulo *νῆφε* indicatur, colendam. Vbi pariter etiam quaedam adumbratio in dicta effigie exhibetur, imo causa prima eua morborum & pathematum corporis humani, vitaeque nostrae fragilitatis & fugacitatis. Qualem seriam meditationem tandem corona vitae sanctioris, quam terrenam coelestis, excipiat.

XXIV. Liceat nunc ex vaticinio, hucusque exposito, certas formare conclusiones dogmaticas, & praecipue tales, quas inde a Reformationis Lutheranae tempore, a prurientibus maxime impugnatas legimus. Nam quod Romanam attinet ecclesiam, integra, tunc quasi vermibus tanti mali depastum corpus, videbatur adeo, vt difficulter liberari possent membra praecipua, nedū exigua a malis eiusmodi affectibus seruari, ceu ipse testatur PIVS II. Papa Romanus ad CAROLUM VII. regem Galliae scribens: *Vnum a te petimus, Carissime fili, vt DOCTOR LBVS, a) sedis Apostolicae non semper credas,*

Saluator noster & coelestis medicus IESUS CHRISTUS, mederi potest: in eius manu vita nostra est, qui numeravit omnes dies & horas vitae nostrae. Deinde debet accedere sobrietas & temperantia, quae optimum remedium est humanae vitae. Monentur igitur medici, vt remediorum suorum efficacem & salutarem vsum a DEO petant, in eiusque gloriam artem suam dirigant, & eadem ad humani generis salutem legitime vtantur.

- a) Ita perpetuo legit Pontificius scriptor Io LAVNOIVS, vir doctissimus, & inter Parisinos theologus quondam celeberrimus in Epist. 308.

das, multa illorum PASSIONIBVS tribuas. Per quas passione sane nihil aliud intelligendum venit, quam quod ipsum huc usque in docentibus aeque ac discentibus notauimus. Imo i-
 psis Romanae Ecclesiae praesulibus & fallaces aures semper adfuisse & linguas prurientes, infallibiliter certum est, & ex praesente delectorum Cardinalium testimonio certo certius constat. Nam isti Cardinales infallibile scilicet caput suum PAVLVM III in ipso Concilio an. Reformationis seculi xxxix. praeter morem aperte sic alloquuti sunt: *Nonnulli Pontifices, tui Antecessores, prurientes auribus, ut inquit Apostolus Paulus, conseruauerunt sibi Magistros ad desideria sua, non ut ab eis discerent, quid facere deberent, sed ut eorum studio & calliditate inueniretur ratio, qua liceret id, quod liberet. Inde effectum est, praeterquam quod principatum omnem sequitur adulatio, ut umbra corpus, id quod num. xxii. indicauimus, difficillimusque semper fuit aditus veritatis ad aures principum, quod confestim prodirent Doctores, qui docerent, Pontificem esse dominum beneficiorum omnium, ac ideo cum Dominus vendat id, quod suum est, necessario sequi, in pontificem non posse cadere simoniam. Ita quod voluntas pontificis, qualiscunque ea fuerit, sit regula, qua eius operationes & actiones dirigantur: ex quo procul dubio efficitur ut quicquid libeat, id etiam liceat. Ex hoc fonte, sancte Pater, tanquam ex quo Traiano irrupere in Ecclesiam Dei tot abusus, & tam grauissimi MORBI, quibus nunc conspiciamus eam ad desperationem fere salutis laborasse a).* Integrum transcribere placuit locum ut constet quantum inter Romanenses valuerit hoc tempore pruriginis vitium, & quam ideo difficile fuerit laudatissimae Reformationis, cuius nunc per Dei gratiam celebramus memoriam, opus! sed ad conclusiones. Notamus 1) verbū illud num.

a) Tom. II, Epist. p. 61.

n. ix. quod Paulus heic praedicare iubet, sanam esse, & *ipsissimam internam Dei voluntatem*, Iesu Christi & Spiritus S. opera per ministros, ideo conuocatos, *num. ii.* literis mandam, vt norma sit, secundum quam omnia dogmata, omnesque Doctores aestimari & diiudicari debent. Vnde *ii.*) necesse est, vt in ecclesia diuersa sint membra, ceu in humano corpore, alia nempe dirigentia, seruiencia alia, siue *vt secundum eandem voluntatem sint docentes & discipuli*. Vt autem hi omnes sciant, quid docere vel discere debeant, Deus *iii.*) *certam hanc fidei ac vitae normam n. iv.* in verbo diuino fundatam, non tam externis notis professionis inter homines, quam quidem certis signis voluntatis suae erga nos A. C. p. 13. siue *sacramentis, ad fidem excitandam & confirmandam, quasi muniuit*. Quae *iv.*) *omnia*, tanquam vinculum ad salutem aeternam necessarium, *integrum in terra Christianitatis corpus continere debent*, ad omnem temporis durationem *num. xii.* vna cum integra sana doctrina *num. xv.* Sunt equidem, qui doctrinam hanc in *xii.* articulos diuiserunt F. C. pag. 488. alii aliter (nempe in puros & mixtos, vel fundamentales, eosque in primarios, qui cum salutis fundamento immediatum nexum habeant, vel secundarios, & denique in non fundamentales) id quod perinde est, eodem saltem manente fidei ac vitae fundamento, praesertim *a)* ad ipsam Dei primam voluntatem relato. Quippe alias semper prurientes in vlu habent, vt articulos *non fundamentales* primo aggrediantur, iisque turbatis, etiam dubios reddant alios, mox *secundarios & fundamentales* ipsos cum *primariis* omnibus plane turbent. Patet hoc ex Hymenaei exemplo, voluntati Dei contrario, & ex ipsa experientia, quae B. Lutherum & nos hucusque fecit certissimos.

xxv. Equidem talium hominum a Lutheri tempore, plenam per omnes articulos iam recensitos, historiam conscribere potuissimus, indeque illorum quasi in circulum redeuntes errores diabolique astum colligere; quia his nunquam maior fuit, quam in pulcherrimo hocce doctrinae fanioris propagandae cursu: ^{a)} sed breuitatis studium id omnino impedit. Dicit nimirum ibi beatissimus vir: *Laß set uns wohl merken / daß dieses des Teuffels eigen Art und Gewonheit ist / wo er nicht kan schaden thun mit verfolgen und verstören / da thut ers aber / daß er es will anders bauen / und besser machen / denn es Gott selbst gemacht hat / und haben will. So thut er ihm jetzt und zu diesen unsern Zeiten auch / verfolgt uns mit Gewalt und Tyrannen / auff daß / wenn er uns mit dem Schwerdt ermordet / und vertilget hat / er alsdenn das Evangelium nicht allein verdunccklen / sondern zu Grund und Boden ganz und gar umstürzen möchte: hat aber dennoch / Gott lob! nichts damit ausgericht. Wohl hatte er viel fromme Leute ermordet / um der Erkänntniß des Evangelii willen / darinn sie als die Helden fest gestanden sind / und frey bekennet / daß diese unsere Lehre sey / hat aber durch solch vergossen Blut die Christenheit nicht vertilget / sondern vielmehr gedünget und fruchtbar gemacht. Nun aber der schalkhafte Geist wohl siehet / daß er mit solcher Weise nichts ausrichten und ändern kan / erweckt er falsche ^{er}ehrer / die anfänglich unsere Lehre bi ⁱⁿen und sie mit uns einheiliglich lehren / darnach aber sagen sie: Wir (Lutherus cum suis) seyn darzu beruffen / daß wir das erste anheben / die Christliche ^{er}ehre lehren / und den Grund legen solten sie aber haben die Offenbahrung der rechten Geheimniß in*
der

a) Tomo iv, lat, Iehenfi fol, 488, a.

der Schrift / und seyn darzu beruffen / daß sie
es der Welt eröffnen / und erst hinaus führen
soltten. Also verhindert der leidige Satan das Evange-
lium zu beyden Seiten / zur rechten und zur lincken / da
er gleichwohl zur rechten mit seinem Bauen und Bes-
sermachen viel grössern Schaden thut / denn mit ver-
folgen und morden zur lincken. Hinc & LVTHERVVS nostrum
vaticinium ad suum refert, & GEORGIVS MAIOR a) ad su-
um tempus. Et D. ERASM. ALBERVS, qui fuit LVTHERI disci-
pulus & eius defensor perpetuus b), ad Anabaptistas & Carl-
stadii socios refert. Perinde vt LVCAS OSIANDER c) dicit:
*pruritus aurium hodie in Germania efficit, vt multi multo
libentius audiant Cinglianum aut Semicinglianum, aut
errorem Schvvenkfeldianorum, vel idiotam Anabapti-
stam, quam sincerum Evangelii ministrum. Hic aurium
pruritus olim in Papatu auxit fabulas de purgatorio, de mi-
raculis sanctorum, qualia in legendis describuntur. Quia
concionatores intelligebant, auditores suos fabulis mirifice
delectari, sed utrosque Deus coecitate puniuit. Non possu-
mus ita non id ipsum, vi num. XII. ad nostra periculosissima
referre tempora, quibus a Luthero intra 200. annos idem
quidem errorum pruritus vel centies in vnum rediuit cir-
culum, & hodie miserrime vrget ecclesiam adeo, vt tan-
dem in Atheismum, qui certissimus prurientium effectus est
num. XXII, concidere incipiat. d)*

F 3

XXVI

a) In Comment. ad h. l.

b) Fuit Superintendens quondam Neobrandenburgicus, qui edi-
dit libellum, wider die verkehrte Lehren der Carlstader in 8.

c) In Comment. d h. I fol. 675.

d) Quo spectant illae spurcissimae paginae, tecto nomine & loco,
sed procul dubio ex orco ipso profectae superioribus nun-
dinis cum titulo: de Deo, mundo & homine in 8.

xxvi. Cedant itaque, quia a voluntate Dei longissime recedunt isti, qui sibi propriam fidei ac vitae normam praescribunt *num. xvi*, a voluntate Dei plane alienam *num. iv.*, nempe ex *immediatis reuelationibus & verbo suo interno*, quod externo, literis consignato in Sacratissimo Codice, praefereunt. Fuerunt ejusmodi homines tempore LVTHERI die himmlischen Propheten *a)*, Anabaptistae *b)* Schwenkfeldiani, & illi, qui in Papatu reuelationes & visiones Marianas iactant, *c)* hodiernum eius generis muscas in auribus habentes, vndique musitando, vagando, delirando complures circumuolitant, quos haec nominare aequae ac adscribere piget. *d)* Expedit autem ad ejus generis reducendos homines, si modo possunt, vt praenotemus i.) sermonem non esse de eo, ac si externo verbo etiam conjungendum sit internum siue

a) Tomo II. Ienens folio 35. & 59.

b) LVTHERVS Tomo I. Witteberg. Germ. folio 328. seq. Referendum huc quoque est egregium MStum de istis hominibus, und wie es mit der Münsterischen Belägerung ergangen / id quod possideo, & proxima occasione publicare libet.

c) Conf. ineptus & iniuriis multis refertus libellus Historischer Beitrag für das 2te Lutherische Jubel-Jahr 2c. 2c. von P. Io. KRAVS e Soc. Iesu sic dicta & pastore cum licentia superiorum, & quidem, quod stupendum, contra Caes. Majestatis mandatum, anno 1715. clementissime promulgatum, hoc anno editus in 8vo. p. 22. 23 29 48. 86.

d) Conf. collection of Prophetical Warnings of the eternal spirit. in 8vo. Item Erfahrungs-volle Zeugnisse einiger in Gott verbundenen Freunde von der verhassten Inspirations-Sache/an statt einer Buchstäblichen Apologie ab Anonymo edit. 1715. Est tamen mira apologiae locutio; weil da sie ja ebenfalls in Buchstaben verfasset / ihr dennoch Glauben beigemessen werden soll / 2c. Vnde constat, homunciones istos verbum diuinum, literis consignatum, tantum non curare, quantum suo verbo interno fidunt; ideo mira videtur absurdaque haec tituli ratio aequae ac praetensio inanis.

ue spiritus notitia, vt id, quod extrinsecus in verbo legitur, auribusque percipitur, etiam in corde fiducialiter debeat percipi, sentiri; hoc enim nemo sanæ doctrinae doctorum negabit; nec 2.) de interna Spiritus S. opera, quam ipsi magnificimus, loquimur; sed de testificationis modo, an nimirum talis praeter & extra id verbum externum detur e.g. corporis agitatio, inspiratio, effatum a) propheticum, seu oraculum? 3. Sermo non est, de quibusuis reuelationibus & instinctibus, vt bene monet B. MISLERVS noster b), *extraordinariis*, a Spiritu S. pro liberrima eius voluntate non nunquam immediate profectis; sed de *ordinario*, cunctis Christianis obuiis, illo reuelationis modo in rebus fidei, iustificationem, salutem aeternam nostram concernentibus: an in hisce *verbum* aliquod *internum* solummodo audiendum, & *reuelatio immediata* expectanda sit, praesertim ab eiusmodi hominibus, qui facti sunt inquieti *num. xvi*, & protinus ab ecclesia ipsi recedunt?

xxvii. Ad quaestionem hanc respondemus negando, & quidem 1.) quod Apostolus PAVLVS, iam morti vicinus, *num. iii*. per vaticinii modum *num. x*. futurum ecclesiae & temporis ipsius statum *num. xi*. exponens, in tanta hominum prurientium malorumq; occurrentium diuersitate ac prauitate, quam se ipse non ignorare cap. *iii. i*. dicit, talem *immediatam reuelationem* expectare non iubet suum Timotheum, multo minus *verbum* ibidem *internum* cum neglectu exterioris λόγος ζώντος Θεῷ καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα c). Potius

a) Conf. Celeb. Hallensium Theologi IOACH. LANGII nöhtigen Unterricht von unmittelbaren Offenbarungen aus Gebeten finden der gesamten Theologischen Facultät daselbst verfasst an. 1715. in 4to.

a) In erudita Dissertatione de συνμαρτυρία τῷ πνεύματι, ad Rom. *viii. 16*. heic Gissae habita anno c d ioc *lxvii*.

b) 1. Petr. *i. 23*, collat. cum *v. 25* ibidem, vbi ῥήμα dicitur.

tius 2.) vult, vt doctrinam *num.* iv. sanam, quam notanter λόγον vocat, solummodo praedicet *num.* viii, sic praedicando vrgeat, tanquam Euangelista *num.* xxiii. vigilet; nullibi vero aliud verbum, (i. λόγον expectare aut sequi iubet a) quam τὸ ῥῆμα Κυρίου, ex aeterna eius voluntate *num.* i. profluens b) quasi Phison Ecclesiast. c. xxiv, 34. id quod μένει εἰς τὸν αἰῶνα *manet in aeternum.* Et quidem τὸ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, τὸ ἐναγγέλιον ἐν εἰς ὑμᾶς hoc ipsum verbū illud, quod praedicatum est a Paulo, Petro & aliis inter auditores signis & literis iisdem consignatum, quae percipi queant *n.* viii, 3.) Ideo negamus tale internum verbum, quod novi prophetae, tanto praesertim & inconsueto animi corporisq; motu eructare solent, vt corporali medico magis quam spiritali *num.* viii. xi. opus habere c) videantur. Vnde & rectissime quis cum CHRYSOSTOMO d) iudicet, qui dicit: *Multi Spiritum S. iactant, sed qui propria loquuntur, falso illum praetendunt. Vt Christus non a seipso loqui testabatur, quia ex lege loquebatur & prophetis: ita si quid praeter Euangelium sub titulo spiritus obtruditur, ne credamus, quia sicut Christus legis & prophetarum impletio est, ita Spiritus Euangelii.* Quod autem 4.) isti homines soleant *propria* loqui, id non solum ex publicis istorum effatis e) patet; sed etiam exinde,

- a) Ita enim LUTHERVS noster in praefat. epistolae ad Timoth. daß der Apostel in diesen Briefen nicht so wohl lehren / als bey der Lehre bewahren wollen &c.
- b) Ita bene B. DIETERICIS in Institutionibus Rhetoricis vocabulum hoc ab invsitato verbo græco ῥέω, ῥῶ i. e. fluo, profluo deriuat.
- c) Conf. celeberr. D. HEINECCIUS in der Prüfung der so genannten neuen Propheten edit. Halae 1715. 4to.
- d) In sermone de adorando spiritu.
- e) Conf. Misson Theatre sacrè des Cevennes in 8vo, item Melanges

de, quod tales homines contra Dei voluntatem & prophetarum antiquorum morem *a)* inquieti existunt sua, contra fidelem Apostoli admonitionem Ebr, x, 25. & Dei ipsius voluntatem *num.* 11, suscepta ab ecclesia separatione, & sibi vbiuis similes colligunt homines. Imo 5.) ipso Apostolorum tempore, quod notandum, non *ιδίαις επιλύσεως* debuit esse prophetia *num.* 1v. Equidem iam probe scio pallium, quod ex hoc loco ad tegenda sua propria effata BVLKELEYVS sibi conficit, dicens *b)*: Es wenden andere die Worte Petri vor / 2. Petr. 1 / 20. Er rede von der Stimme vom Himmel / welche er gehöret hatte / dadurch von Gott dem HErrn Zeugniß gegeben wurde / da er mit ihm war auff auff dem Berge. Aber dennoch / spricht er / haben wir von ihm ein bessers Zeugniß / den wir haben ein gewissers prophetisches Wort in allen Propheten / die von ihm geweissaget: welches aber doch das beste Zeugniß noch nicht war / denn Petrus redet hier von dem Zeugniß / als ein Mittel zu einem grössern &c. &c. Verum eodem, & certiori quidem, modo quis ex nostro textu dicat: Paulum, qui v. 2. praedicari iussit τὸν λόγον s. verbum, (quod Nouatores alias generatim *c)* de *interno* explicare volunt, vtut contra expressum Petri locum antea citatum, & Luc. xx, 20.

G

&

anges de litterature sur l'etat extraordinaire des Cevennes. 8vo.

a) Ita nec vllum exemplum videmus inter prophetas, a Deo missos, nec ita a communione Iudaica, quæ sane pessima erat tempore Esaiae cap. 1, 10 quendam recessisse legimus.

b) Verba germanice sic habent, conf. Ansvver to several treatises in 8. p. 11.

c) Id quod B. D. SPENERVS contra Socinianos vrget, in der Vertheidigung des Zeugnisses von der ewigen Gottheit unsers HErrn Jesu Christi &c. cap. 11. § 17. p. 116, inque . 63.

egregie

& alibi passim *num.* II.) etiam heic locutum fuisse non de *interno* solum *verbo*, sed de *illo* simul, quod in versu 3. vocat ὑγιαίνουσαν διδασκαλίαν, i. e. ipsam illam *num.* IV. litteris expositam normam. Rectius igitur BVLKELEYVS iste cum sociis & Heluone infernali Luc. XVI. 28. 29. debet ex ipso ore Abrahami addiscere, quid per βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον sit intelligendum, Moses nempe & Prophetæ, siue, quod idem est, horum Scripta nobis omnibus relicta; non extraordinarium quid prædicatoris, e mortuis excitati, vel ex ipso Abrahami gremio missi. Accedit 6.) *verbum*, quod aduersarii prurientes *externum* vocant, non esse solum *externum*, sed tale insimul, quod ex *interna Dei* voluntate Filius accepit *num.* II. Spiritus S. docuit *num.* IV. & hic Apostolis consignandum litteris exhibuit tantummodo *externis*; potest itaque tale sacratissimum *externum* verbum longe maiori jure simul dici *internum verbum*, quæ talia nouorum prophetarum effata Erfahrungs volle Zeugnisse *num.* XXVI. lit. c. quæ itidem *externis* litteris compilata sunt.

XXVIII. Cedant porro illi, qui solo *interno suo* verbo freti, sic omnem *externo Dei* verbo honorem, quem adeo impense Paulus commendat, vt vrgeatur à Timotheo, eripere conantur, ipsiq; malunt *doctores* esse, quam *discipulos*, nec volunt opificiis, quibus à pueris fuerunt addicti, amplius inhaerere; sed nolunt esse *quieti & res suas agere ac operari* I. Thess. IV, II. *propriis manibus* suis, quemadmodum denuntiatur est. Fuerunt autem tales a Reformationis

egregie dicit: Wir sagen selbst nicht/das das Wort Gottes (sermo est de vocabulo λόγος) allezeit den Sohn heiße / sondern machen gewöhnlich einen Unterscheid unter dem wesentlichen und geoffenbahrten Wort conf. quæ deinceps passim docte ac prudenter in hac re a viro doctissimo indicantur.

tionis tempore admodū multi, nec vnquā plures sunt, quam nostro aeuo. Verum quales miseri ex suis cupiditatibus sibi cumulant ductores, ex verbo suo *interno* edoctos, tale etiam onus grauiſſimum conſcientiis ſuis imponunt, vt & illos, quos deinceps docent, ab interitu liberent, illa cum Deo nonniſi *dulciſſima* colloquia, vocationemque ſuam probent. a) Vbi optandum eſſet, vt iſti modo ſcriptis abſtineant publicis, quibus in Eccleſia adeo nocent *num. xix.* veluti veris ad diuinum vsque tribunal errorum ſuorum teſtibus, miſeros interea vbicunque fallentibus! Qua in re bene LVTHERVS b) : Solcher heilloſen Leute hat der Teuffel jetzt ſonderlich viel unter den Rotten/da kein Suddeler nicht iſt/ ſo er eine Predigt höret/ oder ein teutſch Capitel leſen kan/ ſo macht er ſich ſelbſt zum Doctor, und krönet ſeinen Eſel. Beredet ſich ſelbſten fein: Er könnte es nun alles beſſer/ denn alle die ihn lehren.

G 2

lehren.

a) Sunt iſthaec duo momenta, quae Beat LVTHERVS Melanchthoni, hac in re paulo timidiori, contra nouos illo tempore prophetas obſeruanda ſuadet, referente B. SECKENDORFFIO im Luterthum fol. m. 456. edit. germ. nempe eſſe ſoll Melanchthon von ſeinet wegen die Propheten verſuchen/ 1.) ob ſie ihren Beruff beweifen können / weil Gott niemand ſende / er habe ihn denn durch Menſchen beruffen / oder mit Zeichen ſeinen Beruff beſtättiget? Dieſes ſeye demnach nöthig / weil ſie ſich des öffentlichen Lehr-Amtes anmaſſeten. Hernach 2.) ſolte er ihren Geiſt ferner probiren / ob ſie nemlich auch Schrecken und Angst der Seelen erlitten / welche alle Heiligen erfahren; wo ſie aber die nicht erfahren / ſondern nur ſüſſe / angenehme / liebliche Geſpräche mit Gott vorhaben / ſolle er ihnen nicht glauben. Denn die Göttliche Majestät könne nicht mit dem alten Adam vertrauliche Geſpräche halten / er würde denn getödtet und ausgedorret / weil ſie ein verzehrend Feuer ſeye 2c. conf. lib. 11. 6. 1v fol. 619. ſeqq.

b) Tomo v germ. Ienens. fol. 146. b.

lehren. Meister Klügel heist man dieselbige / die das
 Roß am Schwanz können zäumen 2c. 2e. Talis innoua-
 tor, ein Bessermacher / & qui insimul omnes illas *num. v.*
recensitas prurientium notas refert, fuit Absalon 2. Sam. xv,
2. seqq. Et post Lutherum statim praeter adductos illos su-
 perius omnes, qui e. g. sanam de sacro baptismo doctrinam
 turbarunt, referente ita B. ALBERO l. c. daß sie trennen
 Gottes Ordnung / verachten seinen Rath / wollen wei-
 ser seyn / weder Gott / und es besser machen / denn
 Er 2c. & in doctrina de S. Coena l. c. not. 253. inter
 alia dicit: als D. Martinus das N. T. verteutschet hatte /
 bald war unsers Herrn Gottes Affe der Teuffel da mit
 seinem Bor- & und wolte es ihm nachthun und besser
 machen. Hinc etiam B. DAV. CHYTRAEVS nihil magis
 in praetatione Historiae A. C. edita *cio 10 LXXVI.* praemissa
 optat, quam ut ab eiusmodi vitio liberetur, dicens: So bit-
 te ich doch / andere wollen diese Arbeit / so gering und
 nichtig sie auch scheinen mag / unverändert und un-
 verbessert lassen / 2c. Videtur autem sine omni dubio
 B. vir huiusce verbis respexisse Io. MANLIJ farraginem episto-
 larum Melanchthonis, quam dedit an. *cio 10 LXV.* Basileae
 per Paul. Queckum impressam a). Ne autem a tramite
 rece-

a) Dicit enim B. CHYTRAEVS in antecedentibus Praefationis
 verbis, sibi maxime curae fuisse, daß keine des Philippi oder
 Lutheri Brieffe und Missiven / so nicht zuvor öffentlich in
 Tomis epist. Philippi und operibus Lutheri gedruckt / (wie-
 wol er derselben / zu dieser Zeit geschrieben / eine ziemliche
 Anzahl bey der Hand gehabt) in dieses Buch gesetzt. Wie
 leyder jetztund durch Aussprengung etlicher heimlichen Brief
 und Schrifften Philippi, welche wider sein / und D. Lutheri
 öffentlich zum offtermahl wiederhohltes einträchtiges Be-
 känntniß angezogen / viel frommer gutherziger Leute betrü-
 bet / und in schädlichen Zweifel gezogen worden 2c. Fuit

etiam

recedamus, denuo praemonendum est 1.) ex discentium plebeiorum numero esse excludendos Apostolos, pisces a-
libi e.g. venari solitos; quippe quos ipse Deus vocavit,
nec prorsus *immediate*, sed ex infinita sua sapientia medi-
ante Christo *num. 12.* suo filio *a)*, qui ob hanc quoque
causam homo factus est, vt alios ad praedicandam Pa-
tris voluntatem vocaret, nec 2.) heic attendendos necessi-
tatis casus, quibus saepius fit, vt ex plebeiis *discentibus* fie-
ri possint *docentes*; neque 3.) plebeiis denegamus pium il-
lud admonitionis officium, quo omnes inuicem obstricti
sunt, vt vnus id alteri praestet. Imo 4.) sacerdotalem di-
gnitatem non impugnamus *11. Pet. 1, 5. Apoc. 1, 6. Malach.*
1, 11 qua in spirituali Dei domo quilibet Christianorum Do-
mino suo *existere debet hostia viua Rom. xii, 1.* suo nempe

G 3

corde,

etiam per isthanc Manlii farraginem, in partes tres diui-
sam, statim CASP PEVCERVS cum PAVL. EBERO & aliis vi-
ris grauissimis valde offensus, & ille mox coactus, vt ipse
quandam collationem epistolarum Melanchthonearum
dederit, eamque Wittebergae an. *MD IX* impressam
DN. GEORGIO FRIDERICO Marchioni Brandenburgensi ad-
scripserit; cuius etiam autoritate & mandato interdictum
fuit, ne Manlius, teste Paucero in Epist. Dedicator., quid-
tale posthac tentet.

- a)* Siue *per Christum filium suum*, primum Ecclesiae *statorem &*
doctorem, qui Ioan. *xvii, 14.* ipse orat ad coelestem Patrem
ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σ & vers. *18.* pergit: *sicut me*
misisti, o pater, in mundum ira & ego misi illos in mun-
dum &c. Quare haec verba non aequae contraria sunt illi
notissimae de immediata Apostolorum *c. 9.* vocatione;
sed volunt, vt omnes hodie in Ecclesia *docentes* primi
Doctoris & Magistri sui mandatum sequantur, nec pro-
pria dogmata loquantur iuxta CHRYSOSTOMVM ex auto-
ritate propria *xxvii.* ceu noui hodie Prophetæ solent; po-
tius vt omnia tantum, quæ Christus docuit, suos per æque do-
ceant.

corde, precibus & voluntate pura; modo hisce omnibus non turbetur communionis Christianae *num. xv.* vinculum: sed an eiusmodi plebeiis & rudibus hominibus in ecclesia ita constituta permittendum sit, ut publice doceant verbum diuinum, & quidem in tanto virorum doctorum delectu, heic merito quaeritur?

xxix. Ad hanc quaestionem, ut denuo negatiue respondeatur, nos textus monet: ut ut fortasse quis ex *num. xii.* ecclesiam nostram longe peiorem vocitare queat, quam illam, quae fuit Timothei tempore. Huic ita vocitanti in antecessum respondemus, voluntatem illam *num. i.* aeternam, quae ipse Deus est, ideo non mutatam fuisse, perinde, ut ob praegrande vitium Hymenaei non potuit. Potius exinde monemur, ut curatius cum Timotheo vigilemus in omnibus, *num. xxiii.* perstemus, & fide firmiori credamus, voluntatem hanc *respectu Dei* eandem adhuc semper esse, & talem, quae per Christum Te, o homo, me, & nos omnes etiamnum efficacissime velit saluos; licet permulti sint, qui, dum sanam fidei ac vitae doctrinam non seruant cum Hymenaeo, sua culpa aeternum pereant. Nam alias, quae Dei immutabilis haec esset gratiae doctrina? sanguine Iesu Christi & Spiritus S. opera adeo firmiter obfignata? si toties mutaretur, quoties tot homines, suis cupiditatibus *num. xvi.* perciti, eandem iniquo suo ausu vellent immutare? absit a nobis haec talia de Deo, & eius aeterna veritate, & exinde nobis concessa sana doctrina cogitare! Interea quoad quaestionem nostram omnino negatiuam sententiam adprehendimus i.) ob pessima hominum prurientium ingenia, quae varia undecunque solent sibi accumulare ratiocinia *num. xxii.* quibus resistendis, arguendis & conuincendis plebeii minus apti sunt; illis praesertim, qui variis scientiis humanis instructi, vel etiam diabolico

diabolico astu excitati nonnunquam sunt. Spectat huc integra epistolae nostrae & prioris ad Timoth. quin & ad Titum *εὐαγγελιστῆς*; vbi diligenter monet viros sanctos Apostolus, vt diligentes sint in administranda sua provincia, nec vllum admittant, de cuius *ἐκαστότητι* certiores non sint. Sic enim cap. 11, 2. dicit: quae audiuiſti a me per plures testes, haec appone fidis hominibus, qui apti fuerint, vt alios etiam docere valeant. Conf. Tit. 1, 9. De qua perfectione pluribus exposuit B. DANNHAVERVS in Conscient. Theol. Tom. 1. p. 980. & alibi, item B. BECHMANNVS in tractatu de cognitu necessariis in praeparando futuro ecclesiae ministro. Dein 2.) ipsa primae ecclesiae obseruantia *num. XXI.* nos ita docet, in Paulo, qui a pueritia sedulo erat imbutus scientia multa & varia Act. XXII, 3. 1. Cor. 11, 2. in Timotheo, qui a cunabulis, sacras literas didicerat *num. III.* Vbi merito euoluenda sunt, quae HERM. WITSIVS habet in Miscell. Tom. II. exerc. XVI. de vita Timothei pag. 561. B. GERHARDVS tomo VI. locorum Theol. pag. 275. Vt 3.) nihil dicamus de vltimorum ac pessimorum temporum ratione, supra descripta, *num. XI.* de male prurientium externa constitutione *num. XVII.* quorum doctores literarum, linguarum, artium & scientiarum interdum non ignari sunt, vel tales astu, quo pollent, *num. V.* sibi suauiloquiis suis, verborumque obsequiis iniquis colligunt, vel ad partes saltem ita potentiores trahunt *num. XX.* qui nihilominus saepe *num. XXII.* eiusmodi vitio turbantur; vel quia hominum libri tam horrendo vbiuis malo scatent *num. XIX.* Quid si nunc ecclesiae ministri essent inertes, linguarum istarum ac artium imperiti? ecquomodo possent esse sanae doctrinae administratores, praedicatores? qui tempestiue & intempestiue, & conuenienter insistent? eius generis homines arguant, debite obiurgent, conuictos exhortentur.

tur, idque cum omni lenitate & doctrina, quam ignorarent ipsi? ecquomodo a veritate se auercentes ad fabulas imo ad Atheismum, quod saepius tamen fit, *num. xxii.*) delapsos reducant? vel saltem impedian, ne alios isti seducant? quomodo vno verbo vigiles ecclesiae *num. xxiii.*) esse possent?

xxx. Reliqua argumenta euoluenda suademus apud PAVLVM TARNOVIVM in Comment. in Ioh. Euang. itemque clariss. GEORG. GÖZIVM in erudita dissert. de hac quaestione, edita Lubecae an. cido cci. Est enim pessimum indicium, quotiescunque novos eiusmodi docentes plebeios 1.) in tanto eruditorum hominum numero, eo praesertim aevo, quo omnes scientiae ad summum venisse videntur fastigium, videmus ipsos tam impense flagitare, si non praecise aliquod docendi munus, eius tamen iura ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quae est in iustitia, petinentia & utilia praetendere; vbi 2.) & tales, qui ita efflagitant observamus, quod probe notandum, solos esse, qui statum tantummodo *oeconomicum* formant, in quo facilius ex causis dictis prurientes existere possunt; cum tamen ad *integram* formandam *ecclesiam* adhuc alii *duo status*, *ecclesiasticus* praecipue, & *politicus* requirantur hodie. Conf. Gerhardi TITII Theolog. Helmstädiensis, Dissertatio *de Ministris Ecclesiae* §. xv. D. BREITHAVPT in forma sanorum verborum Aphor. xxviii. p. 47. PVFENDORFIUS de habitu religionis Christianae, & alii. Sed latet anguis in herba; sunt enim vel hi ipsi, qui inquiete & curiose agunt, suae vocationi diffidunt, sed *quis iuxta Syr. cap. x, 32. tales solabitur!* vel sunt, qui omne vitae studium, sepositis solidioribus scientiis, eo impendunt, ut suauiter, molliter & blande loqui & praedicare verbum discant; vbi alii contra omnem intendunt neruum, ut bonas artes, linguas orientales

rientales & alia, quae ad futurum omnino ministerium spectant, prius bene addiscant, quam ut praedicando instituire alios incipiant. In his autem quis non optima quaeque expectet, & optet saltem quoad solas e. g. artes mathematicas (perinde ut alibi, fido Dei seruo in tanta hominum varietate rerumque occurrentium necessarias) cum TYCHONE de BRAHE *a*) *plures eiusmodi Concionatores, loquitur de BARTHOLOMAEO PITISCO, reperiri, qui e. g. geometrica gnauiter callerent, sic enim, addit: forte plus esset in iis circumscripti & solidi iudicii, rixarum inanium, & logomachiarum minus.* Habent porro eiusmodi scientiae prae aliis suum in conuincendis, reducendisue Atheis, teste GROTIUS, usum, & monstrant undique prouidentiam diuinam, omnipotentiam ex optima vniuersi structura, stupenda motuum coelestium contemplatione, temporum reuolutione, & ex aliis, quae sola doctrina quantitatiua docet, certis & indubitatis fundamentis; quibus addiscendis aut rite adplicandis nec vnus, nec plures homines sufficiunt. Ecquid vero haec talia in tanta hominum, diuersae sententium, copia negligere esset aliud, quam διαίρεσις ἐνεργημάτων hominibus concessas negligere? quid aliud, quam ipsam Dei prouidentiam & omnipotentiam negare?

H

re?

a) Qui ad Conradum ASSACHVM scribit, testante Cl. Ioh. Iacobo SCHEVCHZERO, in docta praelectione de Matheseus usu in Theologia; edit. c. 1732. Amstelodami. Hinc de MATHESE & aliis scientiis bene LVTHERVS Tom. II germ. Ien. von Christlichen Schulen anzurichten 2c. fol. 467. 2. wenn ich Kinder hätte / und vermöchts / sie müsten mir nicht allein die Sprachen und Historien hören / sondern auch singen und die Musica mit der ganken Mathematica lernen. Denn was ist diß alles / denn lauter Kinderspiel? darinnen die Griechen vorzeiten ihre Kinder zogen / dadurch doch Wunder geschickte Leute aus worden / zu allerley her nach tüchtig 2c. 2c.

re ? quid certius, quam Atheis & hominibus malis, falsas
suas & ambulatrices opiniones singulari sapientiae quasi
colore pingentibus, viam aperire ^a)? Vt nihil dicam de
linguis orientalibus, quatum solus neglectus olim in Pa-
patu tantis tenebris Evangelium obumbravit. Vnde &
LUTHERVS ^b) illas vocat eine Gabe Gottes / damit er
„uns Deutschen / loquitur de tuo tempore, fast über alle
„Länder heimgesucht und begnadet / & addit: Man sie-
„het nicht viel / daß der Teuffel hätte dieselben durch
„die hohen Schulen und Clöster auffkommen lassen /
„ja sie haben allezeit auffß höchste darwider getobet /
„und toben auch noch / denn der Teuffel roch den Braten
„wohl / wo die Sprachen hervor kämen / würde sein
„Reich ein Fach gewinnen / das er nicht könnte leicht
„wieder zustoßfen; „ Denu das können wir nicht
läugnen / wiewohl das Evangelium allein durch den
H. Geist ist kommen / so ist es doch durch Mittel der Spra-
chen kommen / und hat auch dadurch zugenommen / und
muß auch dadurch behalten werden. Insuper euol-
u & heic adnotari meretur B. LUTHERI enarratio in Psal.
XLV. Tom. III. Lat. Ien. fol. 444. b. vbi inter alia ita no-
tante innuit: „Saepe monui, vr Ebraeam linguam di-
„sceretur, nec eam ita negligeretur: et si enim eius linguae
„nullus alius esset vsus, tamen pro gratiarum actione di-
„scenda erat, quod pars quaedam religionis & cultus Dei
„est, eam linguam docere vel discere, quae sola quicquid
vsquam

^a) Hinc rectè MELANCHTHON in praefatione Io. de Sacro Busto
libello anno MDLXXXI. praemissa dicit: Soli isti, qui A-
stronomiam adspernati sunt, ex professo fuerunt ^athei; pau-
cis interiectis de illis, qui hodiernum scientias solas Astro-
nomicas negligunt, ita pergit, esse tales, qui magis opus ha-
beant Medicis, quam Geometris &c.

^b) Tomo II. Ienens. Germ. fol. 463.

„vsquam diuini est, docet. Auditur enim in ea Deus loqui,
 „audiuntur sancti inuocantes & maximas res gerentes; vt
 „studium, quod in hanc linguam discendam collocatur,
 „missa quaedam seu cultus Dei merito vocari posset. Qua-
 „re serio vos hortor, ne eam negligatis. Periculum enim
 „est, ne Deus hac ingratitude offensus, priuet nos non-
 „solum cognitione HVIVS SANCTAE LINGVAE, SED ET GRAECAE,
 „ET LATINAE, ET TOTIVS RELIGIONIS. Quam facile enim
 „ei est excitare barbarum aliquem populum, vt hae lin-
 „guae vna intereant? Sed praeterquam quod pars cultus
 „diuini est hoc studium, continet etiam maximam utili-
 „tatem. Si enim aliqui futuri sunt Theologi, sicut necesse est,
 „neque enim omnes iura & medicinam discemus, oportet
 „eos esse munitos contra PAPATVM & ALIVD ODIOSVM HO-
 „MINVM VVLGVS, qui cum vnam Ebraeam vocem sonare di-
 „dicerunt, statim putant se magistros huius sacrae linguae.
 „Ibi nisi nos eam tenuerimus, tanquam asinis illudent & in-
 „sultabunt. Sin autem nos quoque muniti fuerimus cogni-
 „tione huius linguae, poterimus eis impudens os obstruere.
 „Sic enim diabolo, & eius ministris resistendum est. Arbitror
 „autem habituros nos religionis nostrae hostes Hispanos,
 „Gallos, Italos, & Turcas etiam: ibi certe cognitione
 „Ebraeae linguae opus erit. Scio enim quantum mihi
 „contra meos hostes profuerit. Quare hac quantulacun-
 „que cognitione infiniris millibus aureorum carere nolim
 „Et vos quoque dabitis operam, qui aliquando doce-
 „bitis religionem, vt hanc linguam discatis si non pecora
 „campi & indoctum vulgus haberi vultis, quod editis ger-
 „manicis libellis adiutum, vtcunque Evangelica Dominica-
 „lia & Catechismum docet. Sed opus etiam est ducibus
 „quibusdam doctrinae, & oportet habere pugnatores, qui

„stant in acie contra aliarum nationum & linguarum ho-
 „mines, qui sint doctores, iudices & magistri in hac lin-
 „gua, huc usque LVTHERVS. Quod si nunc aliter faciunt
 prurientes, suisque mollioribus sermocinationibus, concio-
 num flosculis, *num. v.* quibus omni tempore *num. ix.*
 placere student audientibus, gratiam & opimiores
 illustrioresque in ministerio stationes aliis dignioribus, & ad
 defendendam sanam doctrinam maxime aptis, praeri-
 piunt, necesse est, ut prior, quae in Papatu fuit, barba-
 ries redeat. Imo, quod Deus auertat! exinde fit, ut, si
 ὑγιαίνουσα διδασκαλία ita neglecta & obscurata fuerit, tandem
 ex diuina iustissima poena ab integris regionibus, perinde ut
 orientalibus illis, quae Christum Jesum ipsum omnium do-
 ctorem suum habuerunt, illa penitus abripiatur. Non enim
 frustra Deus doctrinam suam coelestem eiusmodi linguis
 peregrinis consignatam, relinquere, & in hisce ita conserua-
 re adeo per longissima seculorum spatia voluit; quare etiam,
 ut in iisdem nos illam ad posteros studio omni & magno
 labore seruemus & defendamus, peraeque voluit.

XXXI. *An autem eiusmodi homines, quorum in super lingua
 prurire incipit, & qui tam incensuo malo adeo multum
 in ecclesia nocere videntur, in eadem tolerandi sint, vel
 potius eiciendi, nunc merito quaeritur? Verum ut bre-
 ues simus in responsione, perinde ut in aliis, quae restant,
 nimirum, an istorum scripta & libri, quos compilare solent,
 imprimi debeant, vel impressi, an ab aliis legi permittantur?
 an tempora in hac ecclesia denique meliora sint exspectan-
 da? libet, & quidem quoad primam sic respondere. Tu-
 tissimum nempe esse, ut adhibeantur illa remedia, ab Aposto-
 lo praescripta *n. viii. ix. xxiii*; quae demum, si virtutem
 nobis denegant seu frustra sunt, nec homines ipsos reddere
 possunt*

possunt sanos, expedit, ut ipsa deuitetur morbus, ne alios,
& quidem sanos adhuc homines, veluti pestis corripit,
sicut Paulus alibi haereticum hominem deuitari iubet. Cum
vero talis in ecclesia semper deuitari nequeat, nec a nobis
postulari queat, ut alio migremus, PVFENDORFIUS suadet in
tractatu de habitu relig. ita dicens n. XLIX. p. m. 232; *non
amplius expedit, ut in unius aut paucorum heterocliton-
um capitum gratiam alio migremus; consequens est, ut
iste solum vertat, postquam legitime conuictus & monitus
peruicaciter errorem suum fouet, & periculum est, ne a-
lios cominus contagio inficiat. Aliam poenam locum ha-
bere, non arbitramur, nisi is error cum blasphemia con-
iunctus sit.* Eosdem gradus, ut hi nempe obseruentur,
egregie docet Ordinatio nostra Ecclesiast. in Hassia, eius-
demque Reformatio pag. 208. ubi exempli causa de Ana-
baptistis sermo est: Es sollen unsere Beampten/ wie
auch unsere Superintendenten und Prædicanten in allen
und jeden Ampten auff der Wiedertäufer heimliche
Conventicula und Zusammenkünfte fleißig auffmer-
ckens haben/ und dieselbigen mitnichten gestatten/ son-
dern die verstoren/ und dagegen alle verhinderliche Mit-
tel nach Gelegenheit vornehmen: // erstlich denselbigen
ankündigen: // darauff denselben mit allein treuen
Fleiß und Sanfftmüthigkeit aus Gottes Wort seines
Erthums unterrichten/ und mit Widerlegung desselben
Lehren/ Vermahnen und Unterweisen/ nach Möglich-
keit wieder auff den rechten Weg führen und bringen; //
wiedrigen falls sollen unsere Beampten auff der Supe-
rintendenten Bericht und Anzeig dem oder denen/ die
erzehlter Gestalt halsstarrig/ und auff ihrem groben
Mißverstand bleiben/ ernstlich ansagen und gebieten/ //

alles dasjenige / das sie unter uns haben / Haus / Hof /
Acker / Wiesen / Korn / Haver / Frucht / Vieh / und alles
andern / was ihnen zustehet / innerhalb 14. Tagen ih-
res besten zu verkauffen / zu veräußern / und unter ei-
ner andern Herrschafft ihre Wohnung und Enthaltung
zu suchen. So bald nun die Wiedertäufer ausser-
halb unser Obrigkeit und Gebiet anderswo / doch nicht
auff 12. Meilwegs nahe bey unserer Landgränze nieder-
zuthun gemeynet / und ihres Geldes begehreten / denen
soll dasselbe unanffbehalt gefolgt werden. Würde aber
ein solcher das Verbott verächtlich halten / und in sei-
ner Wohnung sitzen bleiben ; so sollen unsere Beam-
pten desselben Ungehorsamen Wohnung zusperren und
verschliessen / und kein Feuer noch Rauch darinnen zu
haben vergönnen etc.

xxxii. Quod libros attinet , quos tales sapissime ho-
mines clam emittunt & spargunt, valet heic denuo LVTHERI
dictum a): Jerdermann will im Laden feil stehen / nicht
daß er Christum und sein Geheimniß wolle offenbahren /
sondern sein eigen Geheimniß und schöne Gedanken / die
er über Christi Geheimniß hält / nicht will umsonst gehal-
ten haben / damit er auch hofft die Teuffel zu bekehren /
da er doch nicht eine Mücke bekehret hat / oder bekehren
kan ; wo nicht das Verkehren das erste dran wä-
re etc. Et in Tom. V. germ. len. fol. 146. b. Solche halb-
gelehrte Leute sind die unnützeften Leute auff Erden /
und wäre ihnen viel besser / daß sie gar nichts könnten / denn
sie gehorchen niemanden nicht / können alles selbst bes-
ser / denn alle Welt / wissen zu urtheilen alle Kunst
und Schrift ; in Summa ; sie können niemand etwas
rechtshaffenes lehren / und lassen sich auch von niemand
lehren ;

lehren; sie haben den Schulsack gefressen. Der leidet keinen Meister ꝛc. Praesertim vero istorum scriptorum lectio perniciola admodum est vel ob materiam ipsam, quam tractant, vel ob malos suos affectus *num. xvi.* quibus indulgent, suumque satanicum spiritum prodendo bonos semper viros, qui eadem non sentiunt, conuitiis variis afficiunt, & quod perniciosissimum ecclesiae est, ad eosdem affectus discipulos excitando, simili odio erga suos doctores inflammando, infinita scandala diffeminant. Quare rectius eiusmodi libri superiorum auctoritate ac mandato publico reiiciuntur, ne imprimantur, vel clam impressi, ne, quantum fieri potest, in manibus discipulorum relinquantur necesse est. Id quod ita Io. MATHESIVS, pius & egregius Theologus suadet *a)*: Es ist ohne Noth / und darneben sehr gefährlich / alle Tractätlein und Streit / Bücher durchlesen / zumahl da man wider die hochwürdige Tauffe / Abendmahl / Predigampt / und wieder die Gerechtigkeit / und den H. Ehestand / und die liebe Obrigkeit / sampt allen ehrlichen und züchtigen Kirchen-Ordnungen schmähet und lästert; denn böse Gespräch und zänckische Schrifften verderben gute Sitten / und lassen gemeiniglich einen Stanck hinter sich. Es kan auch ein betrübt und angefochten Herz wenig Trost fassen aus solchen Schmäh-Schrifften / und Schand-Büchern / so hin und her geschrieben / und darinnen man wohlverdiente Leute schilt und ausrichtet. Heilige Schreiber schreiben was recht ist / also fällt das Unrecht von ihm selber; so zeuget die Erfahrung leider / daß der armen Christenheit und dem Evangelio mit solchen Schmähen und Zäncken von beyden Theilen nicht viel gedienet.

a) Tom. viii. germ. Ienens.

gedienet wird. Gott wehre solchen unnützen Leuten und Büchern/ und gebe und erhalte sanffte und glimpfliche Geister/ die in Gedult und Bescheidenheit forthin der Kirchen GOTTES weiter dienen. Quae verba sane, si vnquam, hodie quam maxime notari merentur, ob nimiam linguarum, manuumque prurientium licentiam, quibus animis, vt cum LACTANTIO *b)* loquamur, *nequicquam haeret, nisi quod aures blandiori sono mulcet,* & miseros perire sinit.

xxxiii. Tandem quia mali istius duratio cum ipsa temporis duratione *num. xii.* coniuncta, necesse est, vt statuamus, illam omnino diuturnam satis esse in & cum tempore hoc difficili *num. xi.*; ideo quidem ecclesia militans vix prorsus ab huiusmodi hominibus liberabitur, perinde vt semper ab illis vexata fuit, qui ecclesiae statum turbarunt. Quem igitur statum miserum, vna cum hominibus vt patienter feramus, oportet, & vt Iesu Christo, primo & vltimo Doctore, perpetuo commendemus, precibusq; ardentibus in simul rogemus, velit Deus spiritu suo S. Ministros omnes fideles corroborare! Hos etiam Deus velit & verbis & factis suis fideles, nunquam non efficere discipulorum suorum parentes, sapientes quasi ac prudentes medicos & vigiles ita vigilantissimos; vt aliquando coram tribunali suo horum cuius blandum illud & gratissimum Euge percipiat! Bone & fidelis serue, in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam! tandem ingredi in gaudium Domini tui, Amen.

a) Im Christl Unterricht / wie sich gottselige Unterthanen verhalten können zur Zeit der Verfolgung/ edit. Norimbergae anno 1567. in fine.

b) Loc, citat, diuinarum instit. libro v. pag. m. 332.

INDEX VERBORVM & RERVM

A *Bjalon* 28. *innouator* 52.
Abusus, in Eccles. ex Pontificiorum mente, vnde? 42.

Ακαίρως 14. *Ακηδία* 34. *Ακον* 34.
 varie accipitur 35.

Adulatio in Eccl. Romana 42.

Aenigma, Salomonis 33.

Αλάζονες 27.

Alberus Erasmi. 45. 52.

Ambrosius 3.

Anabaptistae 45. 46. quomodo tractandi 61.

Ανεχθῆναι 36.

Animalia demulsa ferocius agunt 34.

Anonymus Scriptor libelli de Deo, mundo & homine 45.

Anshelmus 18.

Aquae furtivae 33.

Arguere 15. *Aristoteles* 19.

Articulus fidei 24. vel vnicus pruriginis vitio adfectus, quid noceat? 25. quot sint 43. istorum diuisio & turbatio, quomodo suscipiatur. *ib.*

Αγτιος 25.

Astrologi 15. *Astronomiam* qui adspersati sunt, ex professo fuerunt athei 58.

Atheismus vnde? 39. 58. ex mathesi conuincitur 57.

Athenaeus 37.

Audientium subuersio 10.

Augustana Confessio 43.

Augustinus 13.

Aurium prurigo, vnde 10. nulum habet voluptatem 11. soluit Christianam communionem 28. vitii huius patroni 27. conf. Diff. conspectum.

Auaritia 29.

B *Alsamon* 34.

Barbaries, quæ in papatu fuit, redit 60.

Basilius 16.

Βαβαϊόλερος λόγος quid 50. *Βέβηλος* 8.

Bechmannus Fridem. 26. 55.

Beda venerab. 10, 14. 33.

Beierus 34.

Bessermachen schadet am meisten. 7. 44. 45. 62.

Beza 22. 38.

Blanckard. 10 *Borellus* Petr. 9.

Bosius Io. Andr. 9.

Breithaupt 3. 36.

Bulkeleyus 49. 50.

Caesarius 19.

Caritatis vinculum in Eccles. 6.

Carlstadii Socii 45.

Casaubonus 37.

Castigatus exhibeat reuerentiam castiganti 16.

Catechism. mai, Lutheri. 3. 6. 36.

I

Ceuennes

INDEX VERBORVM.

Ceuennes 48.
Chemnitzus Mart. 3.
Chythraeus 10. 15.
Christianitas erecta 6. *vitiosa* 9.
Christi corporis membra 24.
Chrysostomus 4. 5. 8. 11. 15. 20. 26.
 28. 33. 40. 48. 53.
Clariorum in officio clarius vi-
dentur vitia 7. 10.
Clemens 26.
Collation of Prophetal War-
nings of the eternal Spirit. 26
Colloquia cum Deo 51.
Commode 14.
Concionatori Mathesis scitu ne-
 cessaria 57.
Concupiscentiae iuueniles 9.
Conscientia inquieta vnde? 27.
Consolatio similis pharmaco 16.
Conuenticula 61.
Cornelius a Lapide 7.
Corporis agitatio 47. 48.
Curationes Spirituales quomo-
 do suscipiendae 16.
Cupiditates carnales 28.
Curiose agere 27. 37.
Curiosis venena parantur 33.
Curiositas suos habet vsus et-
 iam in theologicis 37. & abu-
 sus 38. quid sit? *ibid.*
Cyrillus 7. 28.

Dannhauerus 55.
 δεδωχθῆναι quid?
Dei voluntas prima in Ecclesiae
 collectione 2.
Deliciae 29.
Demosthenes 12.
Diaboli astus 2. creuit cum Ec-
 clesia 6. 7. odit linguas Ori-
 entales 58.
Dialectica est quasi Dei Filius 5
 διαμαρτυρομαι quid?
 διδασκαλία quid significet? 23. eius
 nexus 24.
 διδάσκαλος καλός 23.
Dietericus 48.
Dionysius 14.
Disciplina Ecclesiastica 23.
Docentes & discipuli debent
 semper in Ecclesia simul esse.
 3. cur illorum plures facti 6.
 debent tempus probe obser-
 uare 15. istorum munus, cur
 arduum 17. Vbi male do-
 cetur, ibi pessime vivitur 24.
 docendi muneris cupidi 27.
Doctores falsi, quantum noce-
 ant? 44. illis in Romana Eccl.
 non semper credendum ex
 Papae sententia 41. mali qui
 sint 31. quid noceant 63.
Doctrina vera est adaequata,
 perfecta.

perfecta 26. eius pertæsi 26. noua ad externam speciem composita 15. *Dogmata Eccl. antiqua* 7. respuuntur 10. noua corripuntur facile 15.

Draco quale animal 40.

Εαυτοῖς quid heic velit 32.

Ecclesia quid? 3. eius notae 3. eius ministri quomodo a Diabolo exerceantur 7 Germanae hodie ecclesiae membra quid libentius audiant 45. An idco prima Dei voluntas sit mutata? 54. ad eius formam tres status requiruntur 56.

Ἐλέγχειν 15.

Ἐπιδύμια 9. diuersas habet species 28.

Ἐπισωρεύει 30.

Equus admissarius 31.

Erasmus 8. 22. 24.

Erfahrungs- volle Zeugnisse von der verhassten Inspirations- Sache 46. 50.

Ἐργαζόμενος τὸν νοῦν 14. 15.

Errores prurientium in circumloquio redeunt 44. 45.

Εὐκαίρως 14. *Euclides* 25.

Externa Spiritus S. opera in Eccl. 5.

Εφιστημι 14.

Fabula 45.

Fidei malum in optimis mo-

ribus facit haereticos 23. fidei ac vitae fundamentum vnicum 24. eius exemplar non est aliud, quam quod Apostoli dederunt 26. eius norma 40.

Filius Dei quasi dialectica 5.

Formula Concord. 3. 23. 25. 38. 43.

Alenus 10.

Γὰρ idem ac profecto 17.

γαργαλιζόμενοι 11.

Giessenae Facult. Med. sigill. 40.

Giessenles Disput. 5.

Genius praesentis aeui est gan? graenosus 31.

Gerhardus 10. 26. 55.

Gloriosi 27. 26. *Graeca* ling. 59.

Grammatica est quasi Deus Pater 5.

Gregorius 17. 35.

Grotius Hugo 4. 21. 57.

Haereses vnde? 33.

Heineccius 48.

Herodianus 30. *Hesychius* II. 29.

Heteroclitica capita quomodo in Eccl. si tractanda 60.

Hieronymus 5. 12. *Hilarius* 30.

H. ller. u. 7.

Simmlische Propheten 46.

Hippocrates 13.

Hugo Cardinalis 18. 32. 39.

INDEX VERBORVM

I*ESVS CHRISTVS* primus Ec-
clesiae Doctor 3. nullum mi-
sit, quem non ipse instituit. *ib.*
Increpatio 15. similis sectioni 16.
Ioannis de sacro, Busto. 58.
Iudicio pollentes 27.
Iustinianus 7.
Iustinus Martyr 23. 38.
Iuueniles concupiscentiae 9.
K*irchen-Ordnungen* sol man
nicht schmähen u. lästern. 63
Kraus Io. Ieluita 40.

L*actantius* 8. 64.
Langius Ioach. 47.
Latina lingua 59.
Libri sunt Doctores muti 31.
prurientium sunt removendi
32. 62. 63.
Linguarum donum 4. pruri-
tus 8. vnde linguae verminolae
27. linguae orientales ministro
Eccles. sunt necessariae 57. ista-
rum neglectus olim in Papa-
tu 58.
Lori circumstant. obseruare 15.
Λόγος de linguae pruritu adhibe-
tur 8. de Euangelio 13. de ex-
terno verbo 48 & interno 49.
Longanimitas ministros Eccles.
maxime decet 16.

Lutherisches Jubel-Jahr 46.
Lutherus 2. 5. 8. 23. 24. 25. 32. 36.
39. 44. 48. 51. 52. 57 - 60. 62.
Maius Io. Henr. 36. 39.
Manlii Joan. epistolarum far-
rago 52.
MStum die Münsterische Be-
lagerung betreffende 46.
Matheſis futuro Eccles. mini-
stro necess. 57. prouiden-
tiam diuinam docet & Athei-
smum impedit. *ibid.*
Medicus prudens 40. istius finis
41.
Melanchthon 51 52. 58.
Melanges de litterature sur l'
etat extraordinaire des Ce-
vennes 49.
Memoria pollentes 27.
Millius Ioan 8. 12. 13. 16.
Minister Eccles. vocatus 3.
quantum valet 31. quibus arti-
bus a diabolo exerceatur 7. idio-
ta 31. malorum desideria; 7. 9.
Mislerus 47.
Misson theatre sac. des Ceven-
nes 48.
Morbi in Eccles. vnde ex Ponti-
ficiorum mente 42. naturali-
um fons.

Mores

Mores haereticorum 23.
Museus Ioh. 24.
Nupte vigila 40.
Nouitatis vitium horibus insi-
tum 7. noua dogmata 7. 15.
nouar. rerum cura laudabilis 9
Numerus par & impar 25.
Ocasio 15.
Oeonomicus status complures
habet prurientes 55.
Oecumenius II. 20. 25. 30.
Olympiodorus 19. 35.
Opificia an debeant negligi 50.
Opprobrium 16.
Ordinatio Eccles. in Hasfia 61.
παράκαταθήκη 6. παραδύσεις 527.
Paulus Apost. vocatus 4. varia
scientia imbutus 55. eius can-
tio cygnae p. 5. 47. facit id, quod
boni medici solent 13.
Paulus III. Papa 42.
Pecora campi sunt, qui linguas
Orientales non discunt 59.
Pio II. Papae de Doctoribus
Romanae sedis iudicium 41.
Plebei an ab opificiis abstinere
debeant 50. ab his eximendi
sunt Apostoli 53. in casu neces-
sitas possunt docere 53.
Pontificem esse Dominum be-
neficiorum omnium Docto-
es Pontificii statuunt 42.

Prophetae noui 46. 48. *istorum*
effata 49. quomodo probari
debeant. 51.
Pusillanimes verbi diuini mi-
nistri 31.
Prurientes bonos interdum
mores habent 23. fiunt incu-
rabiles 29. istorum desideria
30. libros sibi colligunt & ipsi
compilant 31 proprio ausu, ae-
stu & astu agunt 33. sunt delica-
ti, fastidiosi 36. curiosi 36. gar-
ruli & adulatores 39. explora-
tores *ibid.* inuicem in diuersas
partes abeunt 39. opificia sua
negligunt 50. quo ordine ar-
ticulos fidei turbare incipiunt
43. volunt docere 51. eorum
libri vitiis horrendis scantent
55 sunt perniciosi 63. remoueri
debent 62. prurientes non sunt
tolerandi 42.
Querelae aduersus Ecclesiae
ministros institutae 29.
Quicquid libet, id Pontificibus
licet. 42.
Quintilianus 9.
Rhetorica est quasi Spirit. S. 5.
Reformationis Historia Lutheri
ist unverbessert zu lassen. 52.
reformatio eccles. 41. cur dif-
ficilis 42. *Reli-*

INDEX VERBORVM & RERVM.

Religionis partem faciunt lin-
guae orientales 58. 59.
Revelationes nouae 44. non
praeferantur verbo diu. 46. 47.
Romanae Eccles. tempore re-
formationis Luth. facies 10.
Sacramenta sunt notae verae
Eccles. 3.
Schellhengst 32.
Schmidius Io. Andr. 35.
Schwärmen quid? 39.
Schwenckfeldiani 46.
Schmah-Schriſſten. 62.
Seculum hoc est gangraeno-
sum 10.
Sedulius II 14.
Separatio ab Ecclesia 49.
Sociniani 49.
Spiritum sanctum iactare 48.
eius effusio, 4. & opera 5. Spir.
S. est quasi Rhetorica 5.
Tempestas 21. tempestiue 14.
Tempori inservire oportet 14.
15. ita inservire solent prur. 17.
tempus, quid iuxta Aristote-
lem, & heic 19. opportunum 15.

tempora molesta 21. 31. an isto-
rum complementum inſtet
21. an meliora ſint expectan-
da tempora 60. 64.
Theophilactus 4. 5. II. 16. 20. 30.
Timotheus inter primos Pauli
discipulos p. 4. eius parentes, ſi-
des itinera, officium. *ib.* eius vi-
ta 55.
Trinitatis SS. personae. II.
Vaticinia cum, & ſine termino
adnexo 21.
Veritatis aditus ad Principum
aures eſt difficilis 42.
Vermes ſcabierum 9. vermino-
ſae linguae 6.
Viſiones marianae 46.
Voluntas Dei interna cur lice-
ris conſignata ſit 43. Pontif. 42.
Voluptariorum in Sacris deſi-
deria 7. 28.
Wiedertäuffer conventicu-
la 63.
ὕγιαλνεν 24. *ὕγιαλνεν α διδαſκαλία* 30.
ὕπερ φαναι 27.
ὕποτυπωσις 6.

Errores.

pag. 5. lin. 2. legatur *ἀρχιποίμηνος* p. 6. l. 15. *ιδίαις*. p. 8. lin. 31. *cancrum*
p. 14. l. 2. etiam enuncient. p. 15. l. 15. *hominum* que l. 30. Chryſoſtomus
p. 34. l. 22. *demulcentes* l. 27. *mulſi* p. 35. l. 31. D. Io. Andr. Schmidius.